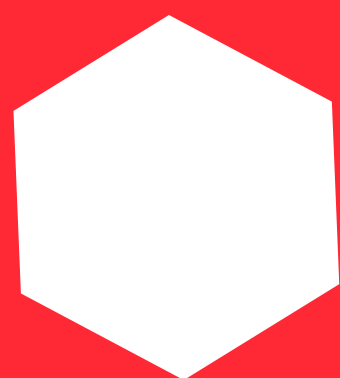

FEMzin

01

Žene i rad

DIGITALNA
FEMINISTIČKA
ŠKOLA 2021

Centar za
ženske studije

Uvodna riječ

Drage čitateljke i čitatelji,

Pred vama je prvi *FEMzin*, nastao kao rezultat zajedničkog kreativnog rada, pisanja i istraživanja, polaznica druge generacije Digitalne feminističke škole u organizaciji Centra za ženske studije Beograd.

“Žene i rad” prva je tema koju smo zajedno obradile i vodi se principom višeglasja. Autorke tekstova su u svojim priložima dale reč radnicama iz “tradicionalnih” i savremenih oblasti rada – od tekstilne industrije, medicine, prava, preko internet rada, do uslužnih delatnosti i kulture. Analiziran je dosadašnji stepen radnih prava, kritikovano njihovo kršenje, opisane su alternative za sindikalno udruživanje koje bi uticalo na to da se rad reformiše u pravcu pravednije i humanije raspodele. Rodna perspektiva rada omogućila je da se otvore i pitanja nejednakog tretmana žena prilikom zapošljavanja i u poslovnom okruženju, te izazova sa kojima se suočavaju kao dvostruko opterećene i u privatnoj sferi.

Višeglasje prvog broja *FEMzina* preslikava se ne samo na sadržaj tekstova već i na činjenicu da autorke dolaze iz više država regije: iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Slovenije i Srbije, da se i same bave različitim zanimanjima i da su mnogostrukih identiteta.

U ovoj zajedničkoj razmeni i višestrukom dijalogu namera nam je bila da osvetlimo kompleksnu dinamiku odnosa **roda** i **rada**, sa ciljem da ohrabrimo udruživanje i aktivno opiranje dominirajućim kapitalističkim obrascima eksploatacije.

Lara Končar, kourednica prvog broja i
Nađa Bobičić, urednica fanzina

Sadržaj

- 2 Uvodna riječ
- 5 Tekstilne radnice u Srbiji – nekad i sad
- 10 Zašto opstaju volonterske specijalizacije u Srbiji?
- 15 Advokatice u Srbiji – istorijski osvrt i pogled na sadašnji trenutak
- 20 Rodno zasnovana diskriminacija pri zapošljavanju
- 25 Neizvjesna budućnost majki odgojiteljica
- 30 Radnice na internetu u Srbiji – u kandžama digitalnog kapitalizma i države
- 38 Univerzalni osnovni dohodak – slučaj kulturnih radnica u Sloveniji
- 45 Kultura u pandemijskoj godini: selimo u digitalno i radimo na sebi (kako tko može)

Inspiraciju za pokretanje fanzina i posebnu zahvalnost tim Centra za ženske studije najpre duguje sadašnjim i svim prethodnim generacijama polaznica i polaznika Alternativnog programa i Digitalne feminističke škole, kao i svim predavačicama i učesnicama ovih programa, koje se već tri decenije okupljaju u cilju deljenja feminističkog znanja i jačanja feminističkog pokreta.

Objavljivanje prva tri broja fanzina ne bi bilo moguće ni bez podrške Traga i OAK fondacije, kojima smo naročito zahvalne što su naši partneri od početka Digitalne feminističke škole.

Tim Centra za ženske studije Beograd

Impresum

FEMzin

Žene i rad

Broj 01/ septembar 2021.

Izdavač: Centar za ženske studije Beograd

Glavna i odgovorna urednica: Nađa Bobičić

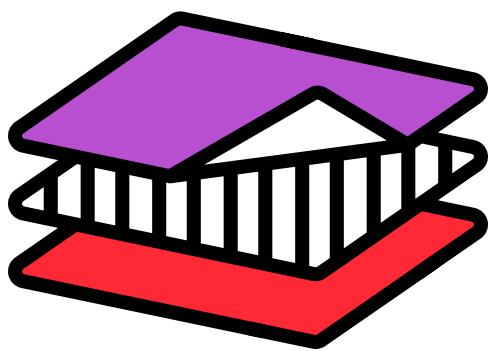
Kourednica: Lara Končar

Dizajn i prelom: Ivana Radmanovac

Lektura i korektura: Tim CŽS

Koordinatorke Digitalne feminističke škole: Nađa Duhaček, Mirela Šantić

ISSN 2787-3234 (Online)

AndeĽa Ruvidić, Ilijana Berber

Tekstilne radnice u Srbiji – nekad i sad

Proizvodnja tekstila i odeće u Srbiji ima dugu tradiciju i dugo je bila meĽu glavnim izvoznim industrijama. Taj sektor je svojevremeno zapošĽavao više od 250.000 radnika i radnica, a vrednost izvoza je iznosila više od pet milijardi dolara. Od zlatnog doba do posrnuĽe industrijske grane, stiglo se tokom ratnih devedesetih godina, posle kojih je od velikih imena poput Kluza, Beka, Noviteta, Prvog maja iz Pirota i drugih, ostalo samo ime i sećanje na decenije uspešnog rada.

Uslovi rada ni tada nisu bili laki, kaŹe Marina Tucović, direktorka Centra za reciklaŹu tekstila u UŹicu, i objašnja da je posao kompleksan zbog tehnološkog procesa, smenskog i prekovremenog rada. Ipak, dodaje ona, svakako su bili humaniji nego danas. Često su velike kompanije u okviru fabrika imale organizovano čuvanje dece, ambulante, mogućnost banjskog lećenja i obavezne sistematske preglede, sindikalno organizovanje se tada podrazumevalo, što je za većinu tekstilnih radnica danas nezamislivo. Urušavanje tekstilne industije poćelo je krajem osamdesetih godina, kaŹe Tucović, zahuktalo se devedesetih, da bi u periodu tranzicije doŹivelo eskalaciju. Poćelo je, objašnja sagovornica, ukidanjem podrške u vidu vrtića, zdravstvene zaštite, preko smanjenja plate pa sve do neredovnog isplaćivanja zarada. **Period tranzicije je dodatno ugrozio poloŹaj tekstilnih radnica.**

“Došlo je do zatvaranja fabrika ili drastičnog smanjenja zaposlenih, plate su kasnile, kod radnica se pojaćalo prisustvo straha za osnovnu egzistenciju. Suoćene sa novonastalim uslovima Źivota i rada, neke su se prekvalifikovale, neke su se opredelile da nešto same zapoćnu da rade, otvarajući male radnje za popravke. MeĽutim, poslovno okruŹenje je bilo veoma surovo, pa su se te radnje vrlo brzo zatvarale. U tom periodu je poćeo da se razvija privatni sektor u tekstilnoj industriji. To su uglavnom bili mali pogoni koji su više radili u sivoj ekonomiji nego u skladu sa vaŹećim zakonima. To je još dodatno uticalo na pogoršanje poloŹaja tekstilnih radnica. Vrlo često su radile bez ugovora, sa radnim vremenom od 12 sati, bez slobodnog vikenda i u vrlo nehumanoj atmosferi. Vlasnici tih firmi su uglavnom bili ljudi van branše sa svojim viĽenjinama kako treba poslovati u toj oblasti. Vrlo često su se prema zaposlenima odnosili kao prema lićnoj svojini. Jedna od

najkarakterističnijih rečenica iz tog vremena je bila: 'Ako nećeš ti, ima ko hoće'", priča Marina Tucović, direktorka Centra za reciklažu tekstila u Užicu.

Tucović navodi da u godinama tranzicije tekstilne radnice i radnici najčešće nisu imali pravo na sindikalno udruživanje, a samim tim ni na zahteve za bolje uslove rada i bolju zaradu.

"Ovako **lošoj situaciji posebno su doprinele loše privatizacije**, jer se često dešavalo da novi vlasnici nisu bili zainteresovani za razvoj te industrijske grane, već za imovinu koju su preduzeća imala", kaže ona.

Mnoge visokoobrazovane žene tekstilne struke, među kojima je i ona, našle su se u teškoj situaciji jer su brojni poslodavci izbegavali da ih zaposle zbog toga što su smatrali da taj nivo znanja, fakultetski, nije potreban za razvoj njihovog poslovanja, kaže Tucović.

"Sa ovim problemom sam se i lično susretala kada sam posle 15 godina rada u struci u najvećim tekstilnim kompanijama u Srbiji – ostala bez posla. Tražeći posao u privatnom sektoru najčešće sam dobijala odgovor da sam previše kvalifikovana za to što njima treba, nije bila dovoljna ni moja spremnost da radim jednostavnije poslove u struci. Čak i tamo gde sam radila, nikada nisam mogla da se otmem utisku da su poslodavci mislili da im je moje znanje i iskustvo suvišno. Ono što se ni u jednom periodu nije menjalo, to je činjenica da **u tekstilnoj industriji većinski rade žene, a upravljaju muškarci**", tvrdi Tucović.

Uslovi rada i zarade upitni

U Srbiji je aktivna organizacija *Clean Clothes Campaign*, međunarodna mreža koja u svetu postoji više od tri decenije i okuplja različite organizacije i sindikate kako bi se zajednički borili za poboljšanje uslova rada i osnaživanje tekstilnih radnica i radnika. Bojana Tamindžija, nacionalna koordinatorka *Clean Clothes Campaign*, objašnjava da otvaranje novih radnih mesta u fabrikama u Srbiji svakako jeste rešenje za nezaposlene, međutim ona postavlja pitanje **kvaliteta uslova u kojima se radi i visine zarada koje poslodavci isplaćuju, jer se za zaposlene u tekstilnoj industriji uglavnom vezuje podatak da su najmanje plaćena radna snaga.**

Tamindžija ističe da se, po zakonu o radu, minimalna zarada sme isplaćivati samo u određenim uslovima i na određeno vreme, ne duže od 6 meseci. U praksi, minimalnu zaradu u Srbiji, kaže ona,

prima na redovnom nivou oko 300.000 radnica i radnika, među kojima i oni tekstilne struke. Nizak iznos minimalne zarade u Srbiji i zemljama regiona nema dodira sa stvarnim troškovima života, tvrdi Tamindžija. U Zakonu o radu Republike Srbije stoji da se prilikom utvrđivanja iznosa minimalne zarade vodi računa o socijalnim i ekonomskim potrebama zaposlenih, međutim te potrebe se same-ravaju sa visinom minimalne potrošačke korpe, što je problem, potvrđuje sagovornica.

minimalnu zaradu u
Srbiji, prima na
redovnom nivou oko

300.000

radnica i
radnika

Plata za život tekstilnim radnicama i radnicama

Kompanije bi trebalo da plaćaju punu cenu za proizvodnju odeće, u koju se ubraja i plata za tekstilne radnice i radnike od koje oni mogu da žive, smatraju u organizaciji *Clean Clothes Campaign*.

Bojana Tamindžija objašnjava da minimalna potrošačka korpa zapravo nije proračun minimalne količine novca koja je potrebna za život u Srbiji, kako se često misli. Ona ističe da minimalna potrošačka korpa odslikava potrošnju najsiromašnijih slojeva stanovništva, pa je posebno problematično što uvodeći minimalnu potrošačku korpu kao parametar u Zakonu o radu, **država praktično normalizuje siromaštvo umesto da se protiv njega bori.**

“Minimalna zarada bi trebalo da bude jednaka sa onim što se zove plata za život. Plata za život polazi isključivo od potreba radnica i radnika i uključuje troškove hrane, stanovanja, transporta, obrazovanja, odevanja, zdravstvene zaštite ukoliko nije besplatna, i uključuje mogućnost odvajanja novca sa strane, diskrecioni dohodak ili štednju. Paradoksalno je da smo navikli na činjenicu da plata ne pokriva ove troškove i da biti zaposlen ne znači ne biti siromašan. Svako ko radi osam sati dnevno, pet dana u nedelji, trebalo bi da zarađuje najmanje toliko da može bez razmišljanja da pokrije osnovne životne potrebe”, naglašava Tamindžija.

Pored činjenice da plata za život predstavlja ljudsko pravo, suočavamo se i sa činjenicom da je plata za život u Srbiji trenutno tri puta veća od minimalne zarade. Tamindžija ovaj fenomen objašnjava time da kada govorimo o domaćoj ekonomiji, govorimo u stvari o zavisnosti od stranih kompanija

koje izmeštaju svoju proizvodnju u zemlje jeftine radne snage, kao što je slučaj u Srbiji. U tom smislu, velike kompanije, a u sektoru tekstilne industrije to znači – brendovi, glavni su poslodavci radnicima u celom lancu snabdevanja koji proizvodi za taj brend.

“Da bismo dostigli iznos plate za život u Srbiji, regionu, pa i globalno, potrebno je **vršiti pritisak upravo na kompanije da se odreknu dela profita u korist radnica i radnika koji im taj profit stvaraju**”, zaključuje Tamindžija.

Strategija neophodna, uloga države presudna

Marina Tucović navodi da je **našoj državi neophodna jasno definisana strategija razvoja za tekstilnu industriju**, jer bez toga ne može da se očekuje njen razvoj, ali je Srbija još nema.

“Uloga države je od presudne važnosti, imajući u vidu činjenicu da se tekstilna industrija bazira na uvozu sirovina i izvozu gotovih proizvoda. Odgovarajući propisi u tim oblastima mogli bi da doprinesu većoj konkurentnosti naših proizvoda, jer se trenutno naša konkurentnost gradi samo na jeftinoj radnoj snazi i raspoloživoj infrastrukturi. Nacionalna strategija koja bi jasno definisala smernice za razvoj malih i srednjih preduzeća, kreirala adekvatne mere podrške uzimajući u obzir i činjenicu da je među zaposlenima najviše žena, svakako bi bio dobar put ka dostojanstvenom životu i radu žena u tekstilnoj industriji”, zaključuje ona.

Tucović upozorava da strategija ne bi trebalo da bude prepisivanje rešenja koja su već primenjena u nekim evropskim državama, jer takva rešenja nisu u saglasnosti sa realnim stanjem u našoj zemlji. Danas su nosioci tekstilne industrije u Srbiji mala i srednja preduzeća i država bi morala strateške pravce da gradi na poslovanju tih preduzeća, zaključuje Marina Tucović.

Položaj tekstilnih radnica i radnika u našoj zemlji može biti bolji samo ako svi činioci, od zakonodavnih do izvršnih, budu radili na razvoju tekstilne industrije. Do tada, stopa zaposlenosti u toj industrijskoj grani pokazuje značajan pad u poslednjih dvadesetak godina, a sve to zajedno ima dalekosežne posledice na položaj žena kao radnica.

Fotografija: Yevgenia Belorusets

Literatura:

B. Tamindžija, S. Aleksić, B. Musiolek, *Istraživanje o uslovima rada u tekstilnoj industriji u Srbiji*

Clean Clothes Campaign, Pozicioni tekst - *Regionalna najniža plata za život u Evropi*

Clean Clothes Campaign, *Exploitation Made in Europe*

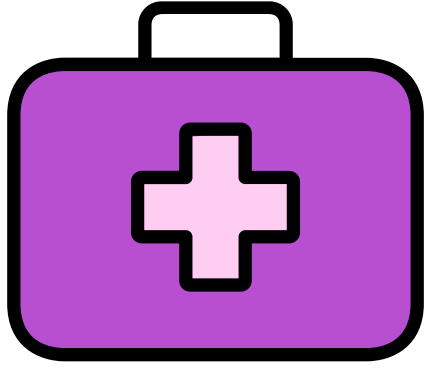
Republički zavod za statistiku, *Izvod iz Metodologije izrade potrošačke korpe*

Sezonska radnica u poljoprivredi

(prikupila Lara Končar)

Po selima, ranije, uvek je postojala neka mala fabrikica i tu se zaposle one koje su obrazovane, a one koje su neobrazovane, ako imaju samo osnovnu školu – ne mogu da se zaposle. I one su radile na njivi. I to su te koje su, i dan-danas, još uvek ostale da rade. A od devedeset i neke godine smo počele mi, koje smo ostale bez posla, da pokušavamo da uđemo u te grupe i da počnemo da radimo te poslove.

Prvi put sam ušla u sezonske poslove sa devet godina. Moja majka, pošto je samohrani roditelj, bile smo same – radila je u firmi koja je polako počela da propada i nisu primali platu, i tada je čula da jedna zemljoradnička zadruga [...] traži radnike koji bi išli da beru višnje [...] I ona je otišla i prijavila se u toj zadruzi. Međutim, pošto mene niko nije imao da čuva preko leta, da ne bih bila sama kući, ona je vodila i mene, da ja pođem sa njom i da joj pomognem koliko mogu.

Vojislava Nešković

Zašto opstaju volonterske specijalizacije u Srbiji?

Menjanjem zdravstvene politike, zakonskih regulativa i uvođenjem restriktivnih mera u zapošljavanju i dodeljivanju specijalizacija, u zdravstvenom sistemu Srbije pojedine specijalističke grane, kao što su anesteziologija, pedijatrija, radiologija ili epidemiologija, postale su deficitarne. Dok broj deficitarnih grana raste, nisu ponuđena rešenja da se problem prevaziđe i dugoročno obezbedi efikasno funkcionisanje zdravstvenog sistema. Sa izbijanjem pandemije Kovida 19, nedostatak stručnih zdravstvenih radnika i radnica, posebno za rad u jedinicama intenzivnog lečenja, postaje jasno vidljiv i dovodi do velikog opterećenja postojećeg kadra.

Specijalizacije lekara i lekarki traju dugo, od 3 do 6 godina, zbog čega je potrebno plansko i sistematsko sprovođenje obrazovanja kako bi se obezbedila stabilnost zdravstvenog sistema i, što je još važnije, dostupnost medicinskih usluga pacijentima. Kao način prevazilaženja nedovoljnog broja specijalista, od 2015. godine od strane Ministarstva zdravlja uvedena je takozvana "volonterska specijalizacija". Ovakvo rešenje je već postojalo u kratkom periodu i ranije, ali je ukinuto 2003. godine kao neadekvatno, između ostalog i zbog zakonskih prigovora. Danas se u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, zdravstvenim radnicima i radnicama ostavlja prostor da sklope ugovor sa nekom zdravstvenom ustanovom ili privatnom praksom, koji im omogućava da nastave svoje školovanje. Međutim, sadržaj ugovora nije jasno preciziran, zbog čega u praksi, tokom trajanja ovako odobrene specijalizacije, zdravstvene ustanove lekarima i lekarkama ne obezbeđuju naknadu za obavljeni rad, niti pokrivaju troškove školovanja. Ne samo da nisu plaćeni, lekari i lekarke na specijalizaciji zapravo plaćaju svoje školovanje, pri čemu obavljaju poslove po programu i u istom obimu kao njihove zaposlene kolege. Zdravstvene ustanove ne garantuju zaposlenje nakon samostalnog ulaganja u školovanje, što je u suprotnosti sa razlogom za uvođenje ovog načina obrazovanja: kadrovsko popunjavanje deficitarnih grana medicine.

Razloge za prihvatanje i upisivanje "volonterske specijalizacije" iz anesteziologije i intenzivne terapije objašnjava doktorka Teodora Radojičić, specijalizantkinja treće godine, koja je trenutno zaposlena na određeno vreme zbog povećanog obima posla usled rada na COVID-odeljenjima:

“Problem je u tome što lekari koji završe fakultet nemaju veliki izbor. Mogu da volontiraju na klinikama, nadajući se da će biti zaposleni kao klinički lekari i da će tek tada dobiti priliku da nastave svoje školovanje, mogu da odu u inostranstvo, ili da upišu volontersku specijalizaciju, koja omogućava da se ne volontira uzaludno, već da se napreduje i potom traži posao u statusu specijaliste. Ja sam od ta tri zla izabrala ovo poslednje, i ne znam da li je najveće”, objašnjava Teodora.

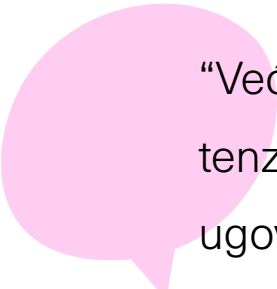
“Ima mnogo problema vezanih za volonterski status”, nastavlja, “pre svega, ne samo da se radi bez prihoda, već ste zapravo u minusu, izdržavaju vas roditelji, a već imate blizu trideset godina. Ukoliko ne potičete iz univerzitetskih gradova, morate sebi da obezbedite sredstva za troškove života uz plaćanje specijalizacije, dok radite kao da ste regularno zaposleni, nekada više od onih koji primaju platu. Potpisali ste papir da ćete redovno raditi dnevne i noćne smene, vikende, praznike i pokrivati sve što se očekuje od specijalizanta”.

Specijalizanti znaju da nemaju bolje rešenje i trude se da odrade sve što mogu, najbolje što mogu, i pokažu se u najboljem svetlu da bi dobili posao. Sve se svodi na to da se ne postavlja previše pitanja samo da bi se došlo do cilja, a to je posao na neodređeno vreme.

Na pitanje da li kolege i rukovodioci na klinikama zloupotrebljavaju poziciju u kojoj se nalaze volonterski specijalizanti i specijalizantkinje, Teodora kaže:

“Dosta zavisi od klinike na kojoj se radi. Negde se od volontera očekuje da rade sve, a opet na nekim mestima im se ne poklanja nikakva pažnja i uskraćuju im se prilike da uče. Tako da, u zavisnosti od ophođenja prema specijalizantima, oni mogu biti diskriminirani dvojako: većim obimom posla koji se ne plaća ili uskraćivanjem rada i mogućnosti učenja, što se opravdava odsustvom želje da se ulaže u nekog ko možda neće ostati u toj ustanovi.”

Tokom pandemije COVID-19, mladi nezaposleni lekari i lekarke su dobili ugovore na određeno vreme zbog povećanog obima posla. Najveći broj njih je uglavnom radio u COVID-bolnicama, nezavisno od statusa školskog programa specijalizacije.

“Većina nastavnika je pristala da nam boravak u COVID-bolnici priznaju kao program intenzivne terapije, tako da nisam imala prekid u specijalizaciji. Ali bez obzira na postojeći ugovor o radu, ja sam i dalje na volonterskoj specijalizaciji, što znači da dobijam platu, ali svoje školovanje i dalje plaćam sama”.

Specijalizantima volonterima se računa radni staž i obezbeđuje socijalno osiguranje samo ukoliko imaju, i dok imaju, ugovor o zaposlenju na određeno vreme. Zdravstveno osiguranje imaju kao nezaposlena lica.

A kako žena na volonterskoj specijalizaciji vidi svoj status?

“Žene su generalno u poziciji da budu izložene diskriminaciji kada su anesteziolozi. Komuniciraju sa hirurzima, koji su uglavnom muškarci i često imaju poziciju dominacije u timu. Dodatno, volonter na specijalizaciji iz anesteziologije sigurno neće ulaziti u oštru komunikaciju sa hirurškim timom, što je uslovljeno nesigurnom pozicijom”, kaže Teodora i nastavlja: “Često se kod potpisivanja ugovora postavlja pitanje da li žena planira porodicu. Koleginica je ostala u drugom stanju sa ugovorom na određeno vreme. Tokom porodijskog odsustva je dobijala minimalnu platu i čim se vratila dobila je otkaz, sa izgovorom da su dve godine tokom kojih može da bude u statusu zaposlene na određeno vreme završene. Pre nego što sam započela specijalizaciju, na razgovoru za posao u farmaceutskoj firmi su me pitali kako sebe vidim u narednih 5 godina vezano za planiranje porodice. Verujem da to pitanje sačeka svaku ženu na nekom razgovoru za posao”.

Postavlja se pitanje zašto se uopšte školuju lekarke i lekari bez jasnog plana gde će raditi. Mladi ljudi, koji započnu volontersku specijalizaciju imaju priliku da završe školovanje na vreme i postanu mladi specijalisti. Oni koji su zaposleni kao klinički lekari često godinama čekaju da im se odobri specijalizacija u ustanovi u kojoj rade. Oni koji su na volonterskim specijalizacijama biraju koji specijalizaciju žele, dok klinički lekari najčešće mogu samo da prihvate ono što im je odobreno u ustanovama u kojima rade. Teodora će biti specijalistkinja sa trideset godina i tada će tražiti posao iz malo bolje pozicije. Neko ko je imao platu za to vreme možda neće ni započeti specijalizaciju. Ova pometnja sprečava ljude da se bune, jer volonterske specijalizacije uopšte ne vide kao najveće zlo. U tome se nalazi motor za njihovo dalje organizovanje. Mladi ljudi ne doživljavaju volontersku specijalizaciju kao nešto loše i ne prepoznaju da doprinose kreiranju pogreš-

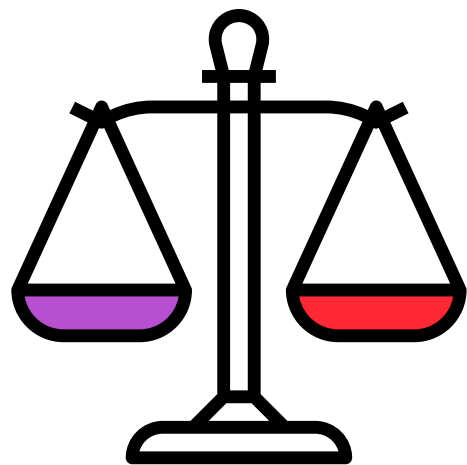
nih rešenja. Volonterske specijalizacije se zapravo razgrabe. One omogućuju da lekari postanu mladi specijalisti i specijalistkinje, koje se tada lakše zapošljavaju. Ili da kao specijalisti odu iz ove zemlje. Ciljano se opredeljuju za ovaj vid školovanja da bi kao specijalisti lakše napustili zemlju i bili sigurni da će se baviti poslom koji su sami odabrali.

A kako Teodora Radojičić vidi svoju budućnost?

“Zависи gde ću moći da se zaposlim. Kad budem završila videću. Ako mi bude odgovaralo ostaću, ukoliko ne, pakujem se i odlazim iz ove zemlje. To nije isključeno”.

Dr Teodora Radojičić, sagovornica i specijalizantkinja na volonterskoj specijalizaciji

Marija Brajković Marković

Advokaticice u Srbiji – – istorijski osvrt i pogled na sadašnji trenutak

Krajem prošle decenije, tačnije 2019. godine, advokaticice u Srbiji proslavile su veoma važan jubilej – 90 godina od Zakona kojim je u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca ženama zvanično dozvoljeno da se bave advokaturom. Kralj Aleksandar Prvi Karađorđević je, za vreme trajanja Šestojanuarske diktature, 1929. godine, bez prethodne rasprave u skupštini, potpisao zakon kojim su žene dobile pravo bavljenja ovom profesijom. Član 2. stav 2. tog zakona glasio je: “Ženska lica mogu steći pravo na advokaturu i ovu obavljati” (Arsić, 2019: 70). Donošenje Zakona o advokaturi, sa jedne strane, predstavljalo je svojevrsnu pobedu, ali sa druge strane, žene u Kraljevini, uprkos angažovanju grupe intelektualki koje su pisale članke, rezolucije i apele nadležnima, i dalje nisu stekle pravo glasa. Tako su pravnice, dobivši mogućnost da se zvanično bave advokaturom, odnosno da u parnicama brane ugrožena prava drugih, dospеле u gotovo paradoksalan položaj, da i same nemaju elementarno pravo, pravo glasa. Brojne su obrazovane žene koje su svojim delovanjem, skoro čitav jedan vek, u društvu dominantno patrijarhalnih shvatanja, pokušavale da odškrinu vrata političkog i društvenog života tadašnje Srbije. Ali, ako pričū o ženama borkinjama suzimo samo na pričū o pravicama pionirkama, dolazimo do dve izuzetne žene, Marije Milutinović Punktatorke i Katarine Lengold Marinković.

Marija Milutinović, rođena na početku devetnaestog veka, pripadala je prvoj generaciji obrazovanih žena koje su se, nakon završenih studija, vraćale natrag u Srbiju i druge žene poučavale o promeni tradicionalnog načina života, mogućnosti obrazovanja i emancipaciji. Nakon diplomiranja na Pravnom fakultetu u Budimu, seli se u Beograd gde ostaje do kraja života. Bila je saradnica Vuka Karadžića, aktivno mu pomažući u reformisanju jezika, učiteljica u Prvoj ženskoj osnovnoj školi, dok se pravom bavila besplatno zastupajući siromašne Beograđane. Nadimak “Punktatorka” dobila je radeći na poeziji svog muža, Sime Milutinovića Sarajlije, beležeći znakove interpunkcije u njegove stihove. Zakon o pravozastupnicima donet 1862. nije zabranjivao rad ženama, ali nema podataka da je ijedna žena zatražila od Kneževine da joj se prizna zvanje pravozastupnice. Prema tome, Marija Milutinović nije zvanično imala zvanje pravozastupnice, ali je svakako smatramo pravnicom pionirkom (Arsić, 2019: 69).

Katarina Lengold Marinković bila je prva advokatica u Srbiji upisana u Advokatsku komoru. Rođena je na početku dvadesetog veka, diplomirala pravo na fakultetu u Subotici, a nedugo zatim položila i advokatski ispit. Za vreme okupacije povereno joj je čuvanje arhiva Advokatske komore Vojvodine. Osim što se bavila advokaturom, bila je veoma istaknuta borkinja za ženska prava, članica Međunarodnog društva žena intelektualaca i učesnica u osnivanju ogranaka Ženskih pokreta u Somboru i Zrenjaninu (Arsić, 2019: 71). O njenom životu ostalo je malo pisanih tragova, ali je njen doprinos borbi za prava žena u Srbiji nemerljiv.

Te godine, kada su naše advokaticе proslavile pomenuti jubilej, u prostorijama jedne prestoničke advokatske kancelarije vodio se razgovor na temu budućeg profesionalnog opredeljenja mlade pravnice, na kraju pripravničkog staža u toj kancelariji. Od starijeg kolege, advokata, dobila je “dobronamerni” savet kako “advokatura nije za žene”. Koliko je ova rečenica uticala na profesionalni razvoj pravnice iz naše priče, koliko je žena u Srbiji dobilo do sada, ili svakodnevno dobija, savete tog tipa, koliko je ambicija, snova ili profesionalnih želja onemogućeno ubeđenjima te vrste, mi to ne možemo znati. Ono što možemo, što je naše pravo, a možda i obaveza, jeste da se zapitamo otkuda takav stav. Zakon je još pre devedeset i više godina jasno rekao da “ženska lica mogu steći pravo na advokaturu” i otkuda sada, u glavama onih za koje smo poverovale da su naši saveznici, uverenja tog tipa? Da li su ovakvi stavovi pojedinih pravnika zapravo ostaci one histerije sa početka dvadesetog veka kada su sa beogradskog Pravnog fakulteta izlazile prve pravnice, a pravnici objavili, tobože, “naučno objašnjenje”

koje su sve opasnosti prodora žena u ovo zanimanje?

Verovalo se da su žene upisivale i studirale pravo iz čiste zabave, jer lišene logičkog i zdravorazumskog razmišljanja, nisu imale sposobnost da objektivno razumeju pravo. One su mogle biti zaposlene samo na najnižim pozicijama u sudovima, kao pisarke, nikako kao sutkinje, a svako, makar i najmanje prisustvo žena u institucijama smatralo se rušenjem autoriteta države (Mršević, 2002: 145). Ista argumentacija čula se u tadašnjem javnom diskursu, kao protivteža zahtevima žena da dobiju pravo glasa. Ženama se pripisivala subjektivnost, nezrelost, emotivna krhkost, osećajnost (Mršević, 2020: 40). Da li su se ta “uverenja” zadržala u glavama naših očeva, braće,

kolega, sinova? Da li smo za njih ostale krhke, nezrele, subjektivne, pa nas treba čuvati “od surovosti političke arene“, iako su, statistički gledano, žene osvojile sudnice u Srbiji? Prema rezultatima istraživanja koje je sprovedeno povodom statistike u okviru godišnjeg izveštaja o radu sudova za 2017. godinu, u Srbiji je bilo 1.860 sutkinja, a muškaraca nešto više od 760. Od ukupno 706 javnih tužilaca, 390 bile su žene, a muškaraca je bilo 316. Isto istraživanje, poređenja radi, navodi i podatke iz 2010. godine, kada je funkciju sudija obavljalo 1.700 žena i 700 muškaraca. Broj studentkinja koje upisuju Pravni fakultet je, takođe, iz godine u godinu sve veći. Poslednjih godina oko 70% studentkinja upisuje Pravni fakultet, a studenata oko 30%. Setimo se da je školske 1921/1922. godine, kada je Katarina Lengold Marinković upisivala Pravni fakultet, od 496 upisanih studenata bilo samo 12 studentkinja (Arsić, 2019: 70).

Pravnice i studentkinje (imena poznata autorki teksta) koje su želele podeliti svoja iskustva tokom studiranja i kasnije, u toku pripravničkog staža, saglasne su sa navedenom statistikom. Prilikom upisa studija, studentkinje su bile brojnije, a predavača je bilo približno isto kao i predavačica. Njihova iskustva sa stažiranja govore da su žene u sudstvu brojnije – u Osnovnom sudu, gde je jedna od ispitanica nedavno završila stažiranje, bilo je 9 sutkinja i samo jedan muškarac – a kao prilog dominaciji žena u sudnicama navode i činjenicu da je nedavno na čelu Vrhovnog kasacionog suda izabrana žena. Upitane da li misle da žene sporije ili teže napreduju od muškaraca u ovim profesijama, odgovorile su da misle da žene imaju jednaku mogućnost napredovanja kao i muškarci, ali da je ženama teže da balansiraju između karijere i privatnog života.

U advokaturi procenti izražavaju drugačiji odnos. Prema podacima iz 2017. godine, advokaturom se u Srbiji bavi 64% advokata, a tek 36% advokatica. Da li nam iskustvo pravnice iz naše priče i procenat advokatica poručuju da je advokatura možda idealni poligon za pokazivanje muskulocentrične moći? Da li je ta moć prisutna i u ostalim sferama javnog prostora ili je vešto skrivena iza proklamovane jednakosti i paradnih statistika? Da li uopšte imamo prava da postavljamo pitanje jednakosti u državi koja na čelu Vlade ima ženu, kao i državnu tužiteljku već nekoliko mandata? Da li žene na ovim pozicijama progovaraju iz pozicije žena, ili nasleđuju dominantne, muške obrasce?

Odgovore nije lako dati bez obuhvatnih istraživanja. Potrebno je razgovorati sa ženama koje imaju autentična dugogodišnja iskustva u pravnim profesijama, koje su, u duboko patrijarhalnom društvu kao što je naše, našle načina da se izbore sa predrasudama i stereotipima sa kojima su se susretale.

Literatura:

Arsić, Tanja. 2019. Istorija žena u advokaturi Srbije. Esej u čast K. Lengold Marinković. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine* 91(1): 67–74.

Mršević, Zorica. 2011. *Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost*. Beograd: Institut društvenih nauka. Dostupno na: http://zoricamrsevic.in.rs/knjige/Rodna_ravnopravnost_-_Zorica_Mrsevic.pdf, pristupljeno 10.3.2020.

Mršević, Zorica. 2003. Žene u pravnim profesijama. *Genero: časopis za feminističku teoriju i studije kulture* 2/3: 137–152.

Mršević, Zorica i Marko Jovanović, ur. 2020. *Ksenija Atanasijević. O meni će govoriti moja dela*. Institut društvenih nauka Beograd.

Zakon o advokatima za Kraljevinu Srba Hrvata i Slovenaca iz 1929. godine. Dostupno na: https://aks.org.rs/sr_lat/zakon-o-advokatima-kraljevina-shs/, pristupljeno 10.3.2020.

Marina (35), Srbija, pravica

„Muškarci da menadžerišu, žene da im peru sudove.“

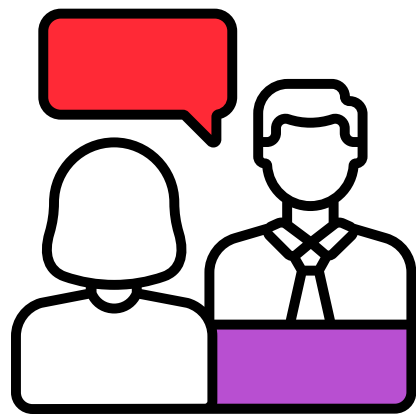
prikupila Marina Trubić

U toku studija radila sam kao agentica u jednoj od najboljih agencija za nekretnine u Beogradu. Bavili smo se prvenstveno izdavanjem nekretnina. Vlasnici agencije su dva muškarca. Na sekretarskim poslovima radile su dve žene. Među agentima bilo je više žena, ali menadžeri dva sektora koje smo imali bili su muškarci.

Zanimljivo je na primer da su u sektoru koji se bavi komercijalnim nekretninama (poslovni prostori, lokali, magacini, hale) radili samo muškarci. To u praksi znači da je njihovo radno vreme uglavnom do četiri sata popodne. Mi koji smo radili sa rezidencijalnim nekretninama smo često radili i do kasno uveče. Nema plaćanja prekovremenog rada, radite za proviziju i ako hoćete da izdate stan morate da idete na teren i u 9 uveče ako to klijenti traže. Druga stvar koja je tu sporna je to što prvi sektor ima manje posla, ali su te nekretnine mnogo skuplje, pa tako muškarci koji su radili sa komercijalnim nekretninama za mnogo manje rada zarade više novca. Plus idu kući mnogo pre nas.

Na ličnom primeru sam osetila nepravdu kada je kolega sa istim radnim iskustvom ali lošijim rezultatima od mene počeo da dobija bolje poslove. Kada sam se pobunila rečeno mi je da se u firmi napreduje onako kako firmi odgovara i da ne treba da se upoređujem. U prevodu, nema kriterijuma.

Vrhunac seksizma bio je raspored pranja sudova koji je jednog dana osvanuo u kuhinji. Bez i jednog muškarca! Pokušaji opravdanja išli su od toga da muškarci u firmi ne prljaju suđe koliko i žene do pitanja: „Zar ti nije normalno da opereš za svojim muškarcem?“ Niti mi je normalno, niti su oni moji.

Višnja Bošković

Rodno zasnovana diskriminacija pri zapošljavanju

Rodno zasnovana diskriminacija prisutna je u raznim sferama društvenog života: sferi rada, obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, javnoj sferi, medijima i drugim. U ovom tekstu osvrnućemo se na diskriminaciju u oblasti rada u Srbiji, konkretnije, u oblasti zapošljavanja.

Situacije kao što su postavljanje pitanja o bračnom i porodičnom statusu i o planiranju porodice na razgovorima za posao, seksualno uznemiravanje na radnom mestu, problemi u ostvarivanju porodijskog bolovanja, predstavljaju rodno zasnovanu diskriminaciju i deo su ženske svakodnevice. Ako se same nismo susrele sa rodno zasnovanom diskriminacijom u oblasti rada, sigurno znamo bar jednu ženu koja jeste.

Uvođenje rodne perspektive u državne politike i pravne norme jedan je od rezultata dugotrajne feminističke borbe. Princip rodne ravnopravnosti i zahtev za zabranom diskriminacije dobili su svoj izraz u strategijama i zakonima Republike Srbije. Postojeći zakonski okvir na relativno dobar način reguliše oblast diskriminacije u sferi rada (čak tri zakona se bave zabranom rodne diskriminacije – novousvojeni Zakon o rodnoj ravnopravnosti¹, Zakon o zabrani diskriminacije² i Zakon o radu³), međutim problemi nastaju u njihovoj primeni (Reljanović, 2019, Pantović, Bradaš, Petovar, 2017). Strategije i zakoni koji uređuju oblast diskriminacije u sferi rada doneti su u procesu usklađivanja pravnog sistema Srbije sa standardima EU, bez političke volje da se zaista sprovede.

Nespремnost i nezainteresovanost državnog aparata da ove propise primeni, slikovito prikazuju primeri iz sudske prakse koje navodi Mario Reljanović u svojoj analizi primene Zakona o zabrani diskriminacije. U postupku protiv poslodavca koji je insistirao na tome da na poslu pripreme i služenja hrane zaposli ženu, sud nije video diskriminaciju jer je u pitanju “ženski posao”⁴ (Reljanović, 2017: 37). Ovaj primer pokazuje koliko je duboka ukorenjenost rodni stereotipa i predrasuda, čak i kod onih koji od diskriminacije treba da štite.

1 Zakon o rodnoj ravnopravnosti (Službeni glasnik RS, br. 52/2021) nedavno je zamenio prethodni Zakon o ravnopravnosti polova (Službeni glasnik RS, br. 104/2009).

2 Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni glasnik RS, br. 22/2009).

3 Zakon o radu (Službeni glasnik RS, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 – autentično tumačenje).

4 U ovom slučaju Apelacioni sud je oborio presudu, ali u pojedinim slučajevima iz iste studije viši sudovi su potvrđivali da ne postoji diskriminacija.

Shvatanje da se poslovi dele na “muške” i “ženske” i dalje je široko rasprostranjeno. Ono je posledica rodne podele rada prema kojoj žene obavljaju reproduktivni rad – rad vezan za negu i brigu dece i starijih, i kućni rad. Žene ovaj rad uglavnom obavljaju besplatno u okviru domaćinstva ili na potplaćenim poslovima u sektoru usluga na formalnom i neformalnom tržištu rada. Veoma zastupljene stavove o tome da je sasvim “prirodno” i “normalno” da žena obavlja poslove kuvanja, pranja, čuvanja dece i slično, imaju mnogi poslodavci. Da bi ilustrovali gore naveden oblik diskriminacije pri zapošljavanju, uradili smo pretraživanje oglasa za posao na četiri velika sajta za oglašavanje poslova u Srbiji: Poslovi Infostud, Halo oglasi, Lako do posla i Jooble.⁵ Zanimalo nas je u kojoj meri će poslovi nege i brige biti navedeni u ženskom rodu.

Pregledom oglasa za posao na sajtovima Jooble⁶ i Halo oglasi⁷ može se videti da su sledeća zanimanja navedena skoro uvek u ženskom rodu: dadilja, sobarica, spremačica, higijeničarka, konobarica, servirka, negovateljica, žena za pomoć u kući. Na sajtu Lako do posla⁸ ovakvih oglasa je nešto manje, dok na sajtu Poslovi Infostud⁹ nismo našli nijedan. Međutim, kada se na strani Poslovi Infostud pogledaju oglasi koji su navedeni i u muškom i u ženskom rodu, vidimo da su to uglavnom poslovi nege i brige (konobar/ica, kuvar/ica, spremač/ica, sobar/ica, sekretar/ica), dok su ostali oglasi dati isključivo u muškom rodu (dizajner, inženjer, menadžer, prodavac) te je rodna segregacija poslova i dalje vidljiva. Uvođenje Zakona o zabrani diskriminacije, kao i praksa poverenice za zaštitu ravnopravnosti doveli su do smanjenja broja rodno diskriminatornih oglasa, što ne znači da su se promenili i stavovi poslodavaca.

Pored diskriminacije u oglasima za posao, u procesu zapošljavanja do diskriminacije može doći i prilikom pregledanja podnete prijave za posao, kao i na razgovoru za posao (Reljanović, 2019: 79). Kada poslodavac dobije prijavu, rodna diskriminacija je moguća već uvidom u ime kandidata/kinje ili preko fotografije. Na sajtu Poslovi Infostud možemo u ovom trenutku naći preko 70 oglasa u kojima se traži fotografija u radnoj biografiji.¹⁰ Time se otvara prostor za diskriminaciju po raznim osnovama – rodnoj, starosnoj, rasnoj. Ova vrsta diskriminacije pri zapošljavanju se najteže dokazuje – ne možemo biti sigurni da li nismo izabrani zbog kvalifikacija ili nekog ličnog svojstva (Reljanović, 2019: 79).

Za razliku od prethodnog oblika, diskriminacija na razgovoru za posao je očigledna – poslodavci postavljaju pitanja o bračnom i porodičnom statusu, planovima za osnivanje porodice i rađanje dece,

5 Pretraga je urađena 1. 6. 2021. na sva četiri sajta.

6 <https://rs.jooble.org>

7 <https://www.halooglasi.com/posao>

8 <https://www.lakodoposla.com/>

9 <https://poslovi.infostud.com/>

10 Interesantno je da na Infostudu postoji tekst u kome se navodi da je fotografija osnov za diskriminaciju (<https://poslovi.infostud.com/vesti/Kako-stati-na-put-diskriminaciji-u-procesu-selekcije/53402>).

stambenoj situaciji i domaćinstvu. Prema jednom istraživanju čak 62% žena i 57% muškaraca se na razgovoru za posao suočilo s pitanjem o bračnom statusu. U određenom broju slučajeva ženama se čak tražilo i lekarsko uverenje da nisu trudne (Đan, Vrbaški, 2019: 24).

Prema izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, u deset godina rada te institucije najviše pritužbi je podneto u oblasti rada i zapošljavanja, i to upravo zbog diskriminacije po osnovu pola/roda i bračnog i porodičnog statusa.¹¹ Veliku većinu ovih pritužbi podnele su žene.¹² Praksa poverenika pokazuje da su najčešći razlozi za pritužbe to što se žena raspoređuje na niže rangirano radno mesto ili joj se raskida radni odnos po povratku sa porodijskog bolovanja ili odsustva sa rada zbog nege deteta, kao i to što poslodavci postavljaju pitanja o porodičnom i bračnom statusu na razgovorima za posao.

Opisane diskriminatorne prakse pri zapošljavanju samo su deo slike o uslovima rada u Srbiji. Smanjivanje obima radnih prava i njihovo sistematsko kršenje neproporcionalno pogađa grupe koje trpe i diskriminaciju. I dok se s jedne strane zakoni urodjavaju i usaglašavaju sa direktivama EU, sa druge strane se aktivno radi na liberalizaciji tržišta rada, koja u većoj meri pogađa žene. Borba protiv diskriminacije podrazumeva podizanje svesti o tome šta je diskriminacija, jačanje institucija koje bi štatile od diskriminacije, ali isto tako i borbu za radna prava.

Literatura:

Reljanović, M. (2019), Alternativno radno zakonodavstvo, Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe i Centar za dostojanstven rad, Beograd.

Reljanović, M (2017), Studija o primeni Zakona o zabrani diskriminacije u Srbiji, Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM, Beograd.

Đan, A., Vrbaški, S. (2019), Rodna diskriminacija u oblasti rada i zapošljavanja u Srbiji, Fondacija Kvinna till Kvinna, Beograd.

Pantović, Bradaš, Petovar (2017), Položaj žena na tržištu rada, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd.

Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu, dostupan na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/04/Poverenik-za-zastitu-ravnopravnosti-Godisnji-izvestaj-za-2020.pdf>

11 <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2020/05/Poverenik-skraceni-redovni-godisnji-izvestaj-2019-za-sajt.pdf>

12 Npr. u 2020. godini podneto je 49 pritužbi na osnovu pola u oblasti rada i zapošljavanja – 38 su podnele žene, a 6 muškarci (5 – organizacije civilnog društva) (<http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/04/Poverenik-za-zastitu-ravnopravnosti-Godisnji-izvestaj-za-2020.pdf>).

Marija Militarević (42), Srbija, inženjerka građevine

„Suknja ti je suviše dugačka da bih razgovarao sa tobom.“

prikupila Marina Trubić

“Pre svega, u mom poslu ima malo žena. Manje zarađuju od muškaraca i mnogo teže napreduju. Sa druge strane, žene su bolji studenti i kada se gleda prosek svih, a i među studentima generacije, više je žena. Situacija se poslednjih godina popravlja jer imamo manjak dobrih inženjera zbog odlaska u neke druge zemlje, pa žene imaju više mogućnosti.

Sećam se kada sam radila u jednoj firmi, početna plata mi je bila 250 eura, posle nekog vremena došla sam do 400. Radila sam svoj posao i deo posla starijeg kolege jer on nije znao da koristi kompjuter. On je imao 600 eura. “Da se on ne bi osećao loše” – tako su mi objasnili u firmi razliku u plati.

Veliki problem imaju žene kada se vrate sa porodiljskog bolovanja. Bukvalno ih nateraju da same daju otkaz. Pošto se njihovo mesto u međuvremenu popunilo, kada se vrate na posao ponude im neku lošiju poziciju ili na primer im kažu da moraju da idu na šest meseci u Francusku. Pošto imaju malu bebu kod kuće, ne mogu to da prihvate i daju otkaz.

Žene u građevini ne rade na direktorskim mestima, rade pozadinske poslove u unutrašnjoj službi. Takođe ne rade ni u prodaji, a tu su najveće zarade, i do 3000 eura. Kada radite u prodaji, morate klijente da vodite na večere i u javne kuće, pa ne ide da na toj poziciji bude žena. Takođe, ređe im se nudi da budu šefice gradilišta.

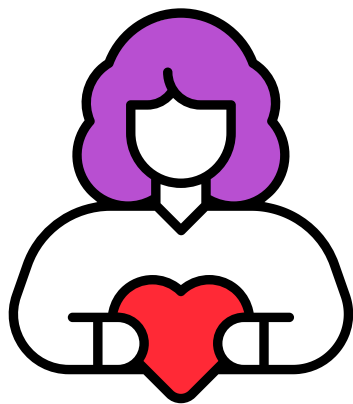
Nikada neću zaboraviti kada je jedna koleginica koja je tada imala 26–27 godina došla na sastanak sa jednim direktorom koji je bio pred penzijom. Imala je suknju do kolena, a on joj je rekao da joj je suknja suviše dugačka da bi razgovarao sa njom. Ja sam dobijala takođe seksističke komentare. Iako je znao da sam udata i imam dete, kolega mi je rekao da bih mogla da se dobro udam za nekog Nemca koji je bio u poseti našoj firmi. Pitala sam ga zašto mu ne ponudi svoju ženu.

Dodala bih i da do pre dve godine nije postojala ni jedna žena gazda, vlasnik firme u mojoj branši.”

Radnica na kruzeru u hotelijerstvu

prikupila Lara Končar

Družim se sa gostima sa kojima se nikada ne bih družila. Osmehujem im se i razgovaram sa njima. Mislím, ja jesam dobra u tome – oni zaista uživaju u sebi i primaju komplimente, ali meni je to dosadno. Kada uputim kompliment – svima je lakše. Oni ne žele da znaju ko si zapravo ti, oni žele da vide ideju o tome ko bi trebalo da budeš, a to je odlična usluga. Oni žele “da” ljude, i kada te pitaju kako si da im odgovoriš sa “fantastično”.

Kristina Lauš

Neizvjesna budućnost majki odgojiteljica

Među najvrelijim temama zagrebačkih lokalnih izbora u 2021. bili su roditelji odgojitelji. Mjera koju je gradonačelnik Milan Bandić uveo u Zagrebu 2016. godine inicijalno se zvala “majka odgojiteljica” i njome je biološkom roditelju, udomitelju, posvojitelju ili drugoj osobi koja je odgovorna za brigu i odgoj najmanje troje djece – i to prioritetno ženskoj osobi – omogućena prosječna hrvatska neto plaća dok najmlađe dijete ne navrši petnaestu godinu života. Ključni uvjeti za ostvarivanje prava na korištenje mjere podrazumijevali su da korisnici u vrijeme korištenja budu nezaposleni i da njihova djeca rane i predškolske dobi ne idu u vrtić.¹

Mjera je uvedena uz argumentaciju povećanja trećerodene djece, odnosno pozitivnog prirodnog prirasta kao cilja, prigodno u vrijeme predizborne kampanje za parlamentarne izbore na kojima je Bandić ciljao na poziciju premijera te manje od godinu dana pred lokalne izbore na kojima mu je u interesu bio šesti gradonačelnički mandat. Naziv “majka odgojiteljica” je vrlo brzo promijenjen u “roditelj odgojitelj” uz Bandićev komentar da majku ne smiju svesti samo na odgoj djece jer “zločesti to mogu izvrnuti”², a prioritet u korištenju mjere stavljen na roditelje i skrbnike oba spola. Taj brzinski pokušaj saniranja jedne od najproblematičnijih odrednica ove mjere – koji očigledno nije bio potaknut razumijevanjem potencijalnih posljedica njenog fokusiranja na žene, već bijegom od potencijalne paljbe “zločestih” inicijativa, udruga i ustanova koje “muči” rodna ravnopravnost – nije urodio plodom. Baš kao što je Bandić to zamislio, mjeru danas primarno koriste osobe ženskog spola, a perpetuiranje njihovog položaja kao onih kojima je primarna životna uloga briga o domu i obitelji te svi rizici koje to nosi jedno od centralnih mjesta debata koje se njome bave.

U debatama u jeku kampanje podjela na političkom spektru bila je za očekivati: političke opcije na centru i desno, poput HDZ-a, Mosta, Domovinskog pokreta i nezavisne kandidatkinje za gradonačelnicu Vesne Škare Ožbolt, uglavnom su jasno zagovarale daljnju provedbu ove mjere u istom ili donekle prilagođenom obliku kao faktora u očuvanju tradicionalnih obiteljskih vrijednosti i poticaja mladima u izgradnji obitelji. S druge strane, opcije na suprotnoj strani političkog spektra – SDP, Možemo! i GLAS – izjasnile su se za privremenu obustavu dok se ne napravi analiza i pokažu rezul-

1 Odluka o novčanoj pomoći za majku odgojiteljicu, Službeni glasnik Grada Zagreba: <http://www1.zagreb.hr/slglasnik/index.html#/akt?godina=2016&brj=160&akt=ADAAE7E6D59401CEC1258021002A933D>

2 Jutarnji.hr: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/bandic-otkrio-o-cemu-ovisi-njegova-podrška-plenkovicu-ja-imam-vise-od-dva-potpisa-5108711>

tati njenog učinka, ili trajno ukidanje, zbog rizika po zapošljivost žena i odgojno-obrazovne ishode djece korisnika mjere u budućnosti.

Uvođenje mjere započelo je s nejasnim fokusom. S jedne strane, u javnosti je predstavljena kao mjera demografske obnove, a u obrazloženju odluke o uvođenju kao mjera pomoći obiteljima s većim brojem djece, odnosno socijalna mjera. Nisu definirani specifični ciljevi i indikatori na temelju kojih će se pratiti njena učinkovitost, a posebno problematičnim se pokazao financijski okvir koji će osigurati dugoročnu održivost mjere.

Već u startu je ustanovljen nezanemariv propust u definiranju mjesečne naknade za korisnike – neto iznos prosječne plaće u konačnici se isplaćivao kao bruto iznos, čime su prvi korisnici dobivali manji neto iznos nego što su računali pri apliciranju. Promjenjiva prosječna mjesečna plaća kao odrednica visine naknade (koja je od početka uvođenja mjere, kada je iznosila 5.624 HRK, kontinuirano rasla³), u 2018. je zamijenjena prosječnom brutom plaćom djelatnika u gospodarstvu Grada Zagreba.⁴ U 2020. Bandić je imao namjeru napraviti dodatan rez manjom izmjenom, kojom bi naknada iznosila 4.250 HRK i taj iznos ne bi bio promjenjiv.⁵ Ovaj pokušaj uključivao je i prijedlog smanjenja roka korištenja mjere s petnaeste na osmu godinu života djeteta, no u konačnici je bio neuspješan pod utjecajem do tada već uspostavljene Hrvatske udruge roditelja odgojitelja.

Bandiću je tada očigledno postalo jasno da će ga nepromišljeno uvođenje mjere skupo koštati. Samo u razdoblju od 2017. do 2019. na ovu mjeru je utrošeno preko 800.000.000 HRK⁶, a za razdoblje od 2021. do 2023. predviđeno je da to ulaganje na godišnjoj razini iznosi gotovo 500.000.000 HRK.⁷ Taj iznos je jednak polovici godišnjeg ulaganja u cijeli sektor Predškolskog odgoja i obrazovanja u Gradu Zagrebu. Istovremeno, učinak na povećanje broja rođenog trećeg, četvrtog i većeg broja djece pokazao se minimalnim – za trećerodeno dijete u 2019. broj je čak i pao, a od 2016. od 2019. pada i prirodni prirast.⁸

Uz upitnu financijsku isplativost i učinkovitost provedbe, površnost u promišljanju načina realizacije, koja konstantno traži promjene uvjeta korištenja, korisnicima je donijela neizvjesnost. Njih je s početkom 2021. godine bilo 5338. Većina tih korisnika su korisnice – 4710 žena⁹ koje su već bile

3 Gospodarstvo - osnovni pokazatelji, Državni zavod za statistiku: <https://www.dzs.hr/>

4 Odluka o novčanoj pomoći za roditelja odgojitelja, Službeni glasnik Grada Zagreba: <http://www1.zagreb.hr/slglasnik/index.html#/akt?godina=2018&broj=100&akt=19C009FAB8F26513C1258286003D5D88>

5 Nacrt prijedloga Odluke o novčanoj pomoći za roditelja odgojitelja, Grad Zagreb: <https://www.zagreb.hr/nacrt-prijedloga-odluke-o-novcanej-pomoci-za-rodit/153684>

6 Proračun Grada Zagreba (<https://zagreb.hr/proracun/113894>): Usvojeni proračun Grada Zagreba za 2017.; Usvojeni proračun Grada Zagreba za 2018.; Usvojeni proračun Grada Zagreba za 2019.

7 Usvojeni proračun Grada Zagreba za 2021. i projekcije za 2022. i 2023. godinu: <https://www.zagreb.hr/userdocsimages/arhiva/financije/proracun%202021/Prora%C4%8Dun%20Grada%20Zagreba%20za%202021.%20-%20za%20objavu%20novo.pdf>

8 Statistički ljetopis Grada Zagreba 2020.: https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/arhiva/SLJZG_2020_Book_digital_linked.pdf

9 Intervju s Milom Jelavić, pročelnicom Ureda za demografiju Grada Zagreba za Narod.hr: <https://narod.hr/hrvatska/roditelj-odgojitelj-doznajte-sve-o-najboljoj-demografskoj-mjeri-koju-nudi-samo-grad-zagreb>

nezaposlene i one koje su dale otkaz na postojećem poslu kako bi ostvarile pravo na mjeru. Za sada postoji malo dostupnih podataka o njihovim sociološkim karakteristikama. U intervjuu početkom 2021. pročelnica Ureda za demografiju Grada Zagreba, Mila Jelavić, izjavila je da je 39,6% roditelja odgojitelja srednje, 2,4% više i 4,3% visoke stručne spreme, iz čega se da zaključiti da je pola korisnica završilo maksimalno osnovnoškolsko obrazovanje ili manje. Može se pretpostaviti i da su bile prosječnih, ispodprosječnih ili bez primanja, odnosno da su u mjeri prepoznale isplativost u primanju naknade u iznosu jednakom ili većem od posljednje plaće. U ovom trenutku one primaju ispodprosječnu hrvatsku plaću te izbivaju s tržišta rada do pet godina.

S rokom korištenja mjere do djetetove petnaeste godine, morat će se ponovno zaposliti, i to nakon što u korištenju mjere provedu oko jednu trećinu svoga radnog vijeka. Posljedice po njihovu zapošljivost, a posljedično i životne uvjete bit će nemoguće izbjeći. Upravo su minimalna primanja i fokus na brigu o domu i obitelji među ključnim uzrocima ženskog siromaštva diljem svijeta, koje ih čini ranjivijima i spram obiteljskog nasilja, zdravstvenih teškoća i zaduženosti.

U Hrvatskoj stopa rizika od siromaštva za žene raste nakon 55. godine, dakle u dobi pred izlazak s tržišta rada, kada bi se trebali "ubrati plodovi" radnog vijeka, a značajno je veća za žene iznad 65 godina u odnosu na muškarce iste dobi (33,6%).¹⁰ Dugogodišnjim izbivanjem s tržišta rada, majke ogojiteljice u riziku su postati dijelom ove statistike.

Argument koji je u Zagrebu koristila garnitura stranke Bandić Milan 365 – Stranka rada i solidarnosti prije i u tijeku izbora 2021. godine, a koji je dominantan i u političkim podjelama na temu varijacija ovakve mjere u zemljama poput Finske, Švedske i Norveške, jest taj da mjera roditelj odgojitelj nije obavezna za korištenje i da roditelji imaju pravo samostalnog izbora najboljeg načina skrbi o djetetu. Odgovornost se time prebacuje u ruke korisnica, za koje je izgledno da istovremeno nemaju puno boljeg izbora. Štoviše, ako imaš ispodprosječna primanja i barem dvoje djece, odluka o korištenju ove mjere mogla bi biti vrlo jednostavna. No, pitanje je koliko se ženama njome doista daje na izbor, budući da je taj izbor ovisan o socioekonomskoj situaciji u kojoj žive? Želimo li za ijednu ženu izbor koji je potencijalno vodi u smjeru rizičnih životnih uvjeta i nedostojanstvene starosti?

10 Pokazatelj siromaštva i socijalne isključenosti u 2019., Državni zavod za statistiku: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/14-01-01_01_2020.htm

Nadalje, kada su u pitanju obitelji s djecom u Hrvatskoj, nakon samohranih roditelja, u najvećem riziku od siromaštva su upravo obitelji s troje i većim brojem djece (25,6%).¹¹ Odrastanje u siromaštvu može imati negativne posljedice na razvoj djeteta, ali ga pratiti i tijekom ostatka života, budući da siromaštvo karakterizira međugeneracijsko prenošenje. Zaposlenost oba roditelja i što raniji ulazak djeteta u odgojno-obrazovni sustav ključno je da bi se ono spriječilo.

Smanjenje vremena koje će djeca provesti u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju te utjecaj toga na njihovo napredovanje kroz odgojno-obrazovni sustav treba biti neizostavno u razgovoru o ovoj mjeri. Razdoblje korištenja mjere roditelj odgojitelj karakterizira pad broja djece u programima ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Zagrebu (od školske god. 2016/2017. do 2019/2020. u njima je oko 4000 djece manje), što se podudara s brojem korisnika mjere u tom razdoblju, a on je desetak godina prije uvođenja ove mjere kontinuirano rastao.¹² Iako se u Hrvatskoj vrtići primarno percipiraju kao servis za čuvanje djece, oni stvaraju razvojne temelje koji su ključni za daljnje odgojno-obrazovne ishode djece. Djeca koja idu u vrtić razvijaju bolje socijalne vještine, veći vokabular i želju za učenjem te za njih postoji manja šansa od daljnjeg "ispadanja" iz obrazovnog sustava, što je posebno važno za djecu koja dolaze iz ranjivih društvenih skupina, poput djece iz obitelji romske nacionalne manjine. Već s jednom godinom boravka u ranom i predškolskom obrazovanju dijete stvara solidne temelje za daljnje obrazovanje i zapošljavanje, a oni su snažniji što je taj boravak duži. Upravo zbog preveniranja siromaštva, socijalne isključenosti, boljeg usklađivanja obiteljskog i profesionalnog života te poticanja rodne ravnopravnosti, Europska unija potiče što veću obuhvaćenost djece programima ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.

Novi cilj za razdoblje 2021–2030. iznosi 96% za djecu od treće do godine polaska u školu, a Hrvatska u tome i dalje značajno zaostaje – u 2019. obuhvat je iznosio 79,4%.¹³

Mjera roditelj odgojitelj nije mjera koja osigurava ekonomsku neovisnost i sigurnost ženama koje odluče ostanu kod kuće s obitelji. Ograničenog je roka trajanja – njene korisnice u jednom će se trenutku morati vratiti na tržište rada. Nesigurna je – od uvođenja su se nekoliko puta mijenjali uvjeti korištenja te se u financijskom smislu pokazala nedovoljno promišljenom. Zato će se u budućnosti morati dodatno prilagođavati, odnosno privremeno ili trajno obustaviti. Izgledno je da je privlačna

11 Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2019., Državni zavod za statistiku: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/14-01-01_01_2020.htm

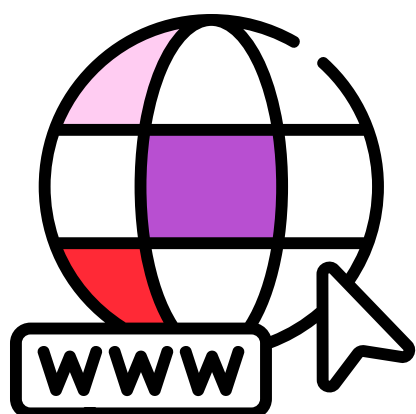
12 Statistički ljetopis Grada Zagreba 2016.-2020.: <https://www.zagreb.hr/statisticki-ljetopis-grada-zagreba/1044>

13 Pupils of age 3 to the starting age of compulsory education at primary level by sex - % of population of the corresponding age, Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/educ_uoe_enra21/default/table?lang=en

primarno ženama koje su u startu rizične skupine, a koje dolaze iz slabijih socioekonomskih uvjeta i prilika, što njih i njihovu djecu prijeti trajno u njima zadržati. Pet godina od uvođenja ove mjere zato bi bilo mudro obilježiti odlukama koje će im garantirati siguran povratak na tržište rada po okončanju njenog korištenja, kad god to bude.

U 2021. dva desetljeća dugo upravljanje Milana Bandića zamijenila je nova politička opcija u Hrvatskoj, zelena ljevica "Možemo!". Ona se u predizbornoj kampanji izjašnjava za privremeno obustavljanje mjere za nove korisnike, dok se ne naprave analize učinkovitosti i daljnje isplativosti. S tim u vezi jeste i odluka zastupnika i zastupnica gradske skupštine Zagreba da se nakon 5. rujna 2021. godine privremeno obustave nove prijave na mjeru novčane pomoći roditeljima odgojiteljima, dokle se ta mjera ne evaluiira.¹⁴ Predstoji vidjeti što će te promjene značiti za majke odgojiteljice.

14 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/obustavljena-mjera-roditelj-odgojitelj/>

Sladana Jeremić i Sandra Knežević

Radnice na internetu u Srbiji – u kandžama digitalnog kapitalizma i države

Nove tehnologije su omogućile stvaranje novih radnih mesta i šansu za zaradu kako nezaposlenima, tako i studentima, ili onima kojima prihodi na redovnom poslu nisu zadovoljavajući. Nesporno je da je povezivanje radnika/ca iz Srbije sa poslodavcima i platformama iz inostranstva prilika da se premoste nedostaci lokalnog tržišta, stvore mogućnosti za profesionalno usavršavanje i fleksibilizuje rad. Prema podacima Centra za istraživanje javnih politika ([Gig ekonomija u Srbiji](#), 10), većini digitalnih radnika/ca odgovara što mogu da biraju odakle i kada će raditi. Ipak, posmatrano iz konteksta neoliberalnog kapitalizma, koji teži da dekonstruiše tradicionalne okvire radnog odnosa i socijalne zaštite, rad na internetu postaje prilika da se produbi sistem eksploatacije. Država, koja je donedavno delovala kao kakvo-takvo regulatorno telo, sada podstiče atipične oblike rada, odbijajući da ih obuhvati zakonom o radu, pa stavlja radnike/ce u prekarni položaj. Iako mnoge zemlje EU bar formalno rade na tome da reše status različitih kategorija radnika/ca “na daljinu”, teži se individualizaciji radnog odnosa i potpunoj potčinjenosti privatne sfere kapitalu, za šta je posebno značajna rodna perspektiva. Odgovornost je u potpunosti preusmerena na radnike/ce, koji sada sami moraju da razmišljaju o zdravstvenom osiguranju, penziji, uštedi za slučaj nezaposlenosti ili bolesti, ali i o edukaciji i sticanju veština u skladu sa potrebama tržišta. Rad preko interneta je dodatno doprineo akumulaciji kapitala na uštrb radne snage, koja se sada može angažovati iz zemalja sa visokom stopom nezaposlenosti i ekonomske nesigurnosti, kao što je Srbija.

Poslodavac nema nikakvu obavezu da snosi troškove socijalnog osiguranja, niti da obezbedi opremu za rad, a zbog kompleksnosti zakonske regulative i nespremnosti države da ponudi rešenje, u drugi plan se stavljaju problemi poput nesigurnosti posla i prekomernog rada. Internet kao međunarodni prostor postaje siva zona u kojoj niko ne kontroliše kapitaliste.

Rodna perspektiva

Zbog rodnog jaza na domaćem tržištu rada¹ i navodne fleksibilnosti koja im omogućuje da se brinu o deci i domaćinstvu, sve više žena se okreće digitalnom radu. Sa tranzicijom iz socijalizma u kapitalizam, u Srbiji dolazi do visoke stope nezaposlenosti žena i retradicionalizacije ženskih uloga. Država teži da se potpuno povuče iz socijalne brige o deci, pa loptu prebacuje ili na tržište rada (privatni vrtići na primer, nedostupni svima) ili na privatnu sferu. Ovakva situacija žene čini podložnijim eksploataciji, jer lakše pristaju na uslove i tempo rada koje nameću poslodavac, to jest platforma. Potpuno preklapanje produktivne i privatne sfere, koja se smatra "prirodnim ženinim okruženjem", kapitalizam vidi kao uštedu. U takvom aranžmanu žene nastavljaju da rade dvostruko više nego muškarci, jer kad su već kod kuće ili rade "lakši" posao, na njih pada većina kućnih poslova i obaveze koje podrazumeva majčinstvo. Na kraju, žene i na internetu nastavljaju da se bave tradicionalno ženskim zanimanjima poput pisanja, prevođenja, držanja časova stranih jezika, brige o klijentima i administracije, koja su slabije plaćena. Njihova bruto plata često nije dovoljna da bi ušle u poreski sistem u Srbiji. Kada je reč o dominantnoj privrednoj grani, industriji informaciono-komunikacionih tehnologija, polja ekspertize i najviše zarade su rezervisane za muškarce. Iako bi imale pristup višoj zaradi, žene nisu ohrabrene da se usmere na posao koji je tehnološki zahtevniji, premda se za njega opredeljuju mnogi muškarci koji nemaju formalno obrazovanje u tom sektoru. Takođe, ženama je kroz školovanje i vaspitanje sugerisano da se opredele za "lepo" zanimanje,² koje će im omogućiti da rade i brinu se o porodici, i nisu razvile veštine potrebne za surovu trku za novcem koju nameće kapitalizam u centru. Prema rezultatima istraživanja Evropske komisije, u EU samo 17% žena u okviru IKT industrije ima u specijalizovanim područjima, a njihova plata je u proseku 20% niža nego muških kolega.³

Statistika u Srbiji

Za Srbiju i dalje ne postoji precizna statistika, ali prema rezultatima ankete koju je sproveo Centar za istraživanje javnih politika, žene čine nešto više od polovine ukupnog broja radnika na digitalnim platformama (Udruženje radnika na internetu navodi da digitalnih radnika ukupno ima negde oko 100.000, nezavisno da li rade preko platformi ili ne), što se objašnjava visokom stopom nezaposlenosti žena u oflajn ekonomiji. U rezultatima se dalje navodi da su radnice na digitalnim platformama

1 Prema podacima publikacije „Žene na tržištu rada“ FCD-a, preko 40% žena radnog uzrasta je 2016. godine bilo isključeno sa tržišta rada u Srbiji, naspram 27% muškaraca (<https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/13759.pdf>).

2 Pod lepim zanimanjima za žene se često podrazumevaju rad u obrazovnom sektoru, koji podrazumeva rad sa decom za koji žene imaju „prirodan talenat“, i administrativni poslovi.

3 European Commission (2019). Women in Digital.

uglavnom visoko obrazovane, a najviše njih drži časove jezika, zatim se bave pisanjem i marketingom, a u nešto manjoj meri administrativnim poslovima i prodajom. Čest je slučaj da partner ili supružnik ima bolje plaćen posao, uglavnom na tradicionalnom tržištu rada, dok žene radom preko interneta dopunjuju kućni budžet. Sa druge strane, muškarci uglavnom rade u IKT sektoru i kreativnoj industriji, i zarade su im u proseku dva do tri puta veće od zarada žena.

Tako je rodni jaz na internet platformama mnogo veći nego u tradicionalnoj ekonomiji u Srbiji – 20% digitalnih radnika na vrhu ima 18 puta veću zaradu od 20% na dnu lestvice. Sa druge strane, Centar za istraživanje javnih politika navodi da je ovo posledica neuključenosti žena u IKT sektor, u okviru kog su zarade iste i za žene i za muškarce.

Kako se navedena statistika uklapa u opcije za regulaciju statusa koje su dostupne u Srbiji?

Uzmimo u obzir da postoje tri kategorije digitalnih radnika, iako se one često preklapaju:

1. oni koji rade preko platformi,
2. oni koji rade direktno za poslodavca i
3. oni koji rade samostalno za klijente.

U Srbiji se kao jedina opcija za legalan rad nudi registracija privrednih subjekata kroz društvo sa ograničenom odgovornošću ili preduzetničku delatnost. Ukoliko radite onlajn, a niste se na ovaj način registrovali, država vas vidi kao fizičko lice koje nije u radnom odnosu i ostvaruje prihod iz inostranstva, pa se primenjuje Zakon o porezu na dohodak građana.⁴ Iz člana 56 ovog zakona može se videti da su poreske stope prilično visoke i da ovaj način oporezivanja uopšte ne odgovara novonastalim oblicima rada. Kategorije 1) i 3) potpadaju pod definiciju frilensera koju nudi Međunarodna organizacija rada (ILO - International Labour Organization), a to je da su oni fizička lica koja sama traže plaćen angažman pod uslovima propisanim zakonom, za razliku od zaposlenih koji zavise od poslodavca. Kategorija 2) može posmatrati kao klasičan radni odnos, samo što poslodavac često nema predstavništvo u Srbiji. Frilenseri za sada nisu prepoznati kao zasebna kategorija, iako je vlada nakon pritiska Udruženja radnika na internetu najavila novi zakon koji treba da stupi na snagu 1. januara 2022. godine. Zakon bi

⁴ <https://www.propisi.net/izracunajete-sami-porez-na-prihode-iz-inostranstva/>, <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-porezu-na-dohodak-gradjana.html>

trebalo ne samo da prepozna frilensere, već i da oslobodi poreza one koji najmanje zarađuju, mada ostaje nejasno kako će se on sprovoditi u praksi.⁵ Među digitalnim radnicama ima najviše onih koje zbog visine zarade ne mogu da pristupe registraciji privrednih subjekata, pa samim tim nemaju pristup korpusu socijalnih prava. Dve trećine žena na internetu ostaje u sivoj ekonomiji, eventualno se oslanjajući na socijalno osiguranje supružnika ili partnera. Sa druge strane, samostalne delatnosti nisu regulisane zakonom o radu, te se na njih ne odnose njegove odredbe, kao što su pravo na odmor, odsustvo, radno vreme, osnivanje sindikata, kolektivno pregovaranje, itd. I u slučajevima jedne trećine žena koje imaju dovoljno visoke prihode da regulišu svoj status, nastaju problemi u ostvarivanju radnih prava i korišćenju socijalne zaštite, kao što je porodiljsko odsustvo.⁶ Takođe, ako i postoji ugovor sa stranim poslodavcem/platformom, on je pravosnažan u državi u kojoj poslodavac ima predstavništvo, što u praksi znači da je zakonodavstvo nedostupno u slučaju spora.

Premda je regulacija statusa digitalnih radnika/ca u Srbiji trenutno u fokusu javnosti, mora se uzeti u obzir da je to samo deo njihovih problema. Istraživanja koja su do sada urađena tiču se opštih podataka koji jesu relevantni, ali potrebno je pre svega uraditi opsežnu rodnu analizu i ući u dublji razgovor sa ovom rastućom kategorijom radnika/ca.

Istraživanje

Rezultati mini ankete koja je sprovedena među trideset digitalnih radnica između 25 i 40 godina iz različitih branši⁷ za potrebe ovog teksta, pokazuju da se osnovna statistika uklapa u do sada objavljene podatke. Žene uglavnom drže časove, pišu, prevode, rade u marketingu, a u nešto manjoj meri u IKT sektoru. Neregulisan status ima oko pola ispitanica, dok određeni broj prima uplate preko trećeg lica. Druga polovina je posle višemesečnog ili dugogodišnjeg neregulisanog statusa uspela da otvori paušalnu agenciju. Sve ističu da je odnos države prema frilenserima i preduzetnicima skandalozan – jedne strepe od poteza Poreske uprave, a druge između ostalog navode da je teško planirati porodicu uz ovako nepovoljan zakon za preduzetnice. Na otvoreno pitanje da li smatraju da se poštuju njihova radna prava odgovaraju sa “uglavnom da”, “mislim da da”. Međutim, kada se postavi zatvoreniji tip pitanja o stepenu stresa i prekomernog rada, 90% njih prijavljuje da su izložene visokom intenzitetu stresa dugi niz godina, koji se ogleda u brisanju granice između posla i privatnog života, nepostojanju fiksnih radnih sati, neadekvatnoj zaradi u odnosu na količinu posla, nesigurnosti i rešavanju svakod-

5 <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/23717/>

6 <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-56040953>. U toku rada na ovom tekstu Vlada Srbije usvojila je izmene Zakona o finansijskoj podršci porodica s decom, koji će stupiti na snagu 1. januara 2022. (<https://www.danas.rs/drustvo/vlada-usvojen-predlog-zakona-zaposlenim-porodiljama-najmanje-minimalac>).

7 Anketirane su poznanice autorki teksta koje su i same digitalne radnice, a jedan broj ispitanih je deo Facebook grupe Girls in SEO (<https://www.facebook.com/groups/319257592507179/>), koja se u međuvremenu proširila i na članice iz ostalih branši.

nevnih pravnih prepreka u Srbiji. Jedna od ispitanica navodi: "Pod stresom sam, jer nemam definisano radno vreme, pa stalno radim i mislim o poslu", a ukazuje se i na "Nesigurnost posla, prekomerni rad, različite nadoknade u zavisnosti od poslodavca. Stres." Nešto manje od polovine ispitanih je doživelo diskriminaciju na osnovu roda (posebno u IKT sektoru) i mobing. Stiče se utisak da su ispitanice pre zadovoljne prilikom za zaradu, nego što uopšte razmišljaju o radnim pravima. U klimi u kojoj vlada ekonomska nesigurnost, pitanja poput da li vodite dostojanstven život, koliko je vaš posao glup, dosadan i automatizovan (engl. *bullshit jobs*), koliko možete da napredujete profesionalno i intelektualno, kao da ne smeju da se postavljaju, a to kapitalizam upravo i želi. I u publikaciji Centra za istraživanje javnih politika ([Gig ekonomija u Srbiji, 10](#)) spominje se kako rad na digitalnim platformama može biti stresan na duže staze, ali izvodi se zaključak da je ipak dostojanstven.

„Pod stresom sam, jer nemam definisano radno vreme, pa stalno radim i mislim o poslu“

Na osnovu vlastitog iskustva u radu na internetu, ankete koja je sprovedena za potrebe teksta i podataka koje je objavio Centar za istraživanje javnih politika, zaključak je da se borba digitalnih radnica mora voditi na nekoliko frontova. Prvi korak bi bio insistiranje na urgentnom rešavanju problema zakonske regulacije u Srbiji i ulasku u sistem socijalne zaštite. Dodatni izazov je što je sama država ograničena kada je u pitanju internet kao međunarodni prostor, jer ne može primeniti svoj zakon o radu na stranog poslodavca. Sve više se spominje potreba za internacionalnim dijalogom i udruživanjem radnika na internetu u cilju smanjivanja jaza između zakonodavstva i novih oblika rada, i uopšte tehnologije. Kao korak dalje, inicijativa za systemske promene bi mogla da krene upravo od digitalnih radnica, čije bi udruživanje i ukazivanje na probleme savremenog prekarijata vodilo i ka preispitivanju standarda dostojanstvenog rada. Za sada se čini da nove tehnologije ne vode smanjenju radnih sati i poboljšanju kvaliteta života, što bi bio logičan ishod. Naprotiv, i slobodno vreme koje se sve više provodi onlajn obezbeđuje konstantan priliv podataka kapitalu informacija. Naknade se u većini nestandardnih oblika rada naplaćuju po učinku, a neretko se kroje i bonus šeme da bi radnike uvukle u začarani krug više rada, većih zarada i besomučnog konzumerizma. U poslednje vreme mnogi poslodavci, posebno oni koji posluju onlajn, ističu kako nude odlične uslove rada time što ograničavaju radno vreme od 9 do 5, dakle 40 sati nedeljno. Uzevši u obzir olakšice koje je doneo

razvoj tehnologije, to je jako puno i realističniji bi bio radni dan od četiri ili pet sati. Sudeći po članicama Facebook grupe *Girls in SEO*, koje su između ostalih učestvovala u anketi, postoji potreba za udruživanjem žena koje rade onlajn, da bi se razmenom iskustava osvestili i detektovali ključni problemi, poput diskriminacije i nepoštovanja prava na dostojanstven život, slobodno vreme i adekvatnu zaradu. Mnoge članice su navele da se u mešovitim grupama nisu osećale slobodnim da postavljaju pitanja i kažu šta im smeta. Budućnost *Girls in SEO* i sličnih udruženja mogla bi da bude u osnaživanju žena za rad sa novim tehnologijama i edukaciji o poslovnoj komunikaciji kako bi imale pristup većim zaradama, ali i borbi za strukturne promene.

D. Vlachou (52), Grčka, Master of Fine Arts and Digital Media,
Master of Science of Communication

„Od staklene tavanice došle smo do staklenih vrata.“

prikupila Marina Trubić

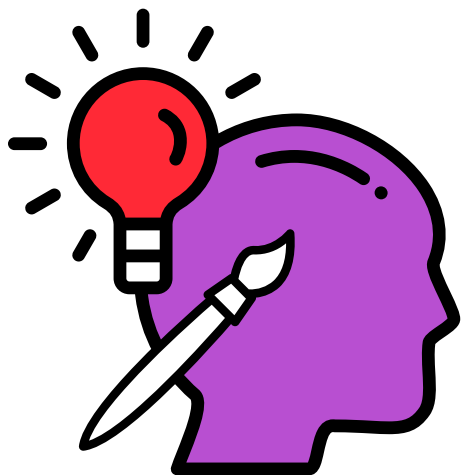
Da biste govorili o jednakim i nejednakim platama, za početak treba da imate posao. Poslednji put kada sam imala „regularan“ posao bilo je 2005. godine. Radila sam kao grafička dizajnerka od početka 90-tih i došla do pozicije umetničke direktorke magazina koji se bavio fotografijom. Dok sam radila osećala sam da se moj rad ne ceni, prvo nisam bila plaćena koliko je trebalo, za šta sam ih tužila kasnije i dobila na sudu, ali takođe, često se dešavalo da sam morala istu stvar da radim dva puta. Uradim prelom članka, na primer, nakon čega šef da momku koji je na nižoj poziciji od mene da ga preuredi i da bih ja onda morala da ga vraćam na staro. U novembru 2004. sam se udala i moj šef je pretpostavljao da ću, s obzirom na to što sam u tom periodu i završavala studije, uskoro odlučiti da imam dete. To uopšte nije bio moj plan, nemam decu. Moje mesto dobio je muškarac koji je do tada radio kao moj pomoćnik. Čak i dve godine nakon toga, oni su koristili moj dizajn sa malim izmenama.

Školovanje sam nastavila u Švedskoj i nakon dve master diplome stečene tamo, nažalost, vratila sam se u svoju zemlju. To je bilo nakon krize koja je zadesila Grčku, zbog koje su mnogi biznisi koji su u vezi sa grafičkim dizajnom, kao što su oglašavanje i izavaštvo, bili ugašeni. U tom trenutku ženi je bilo teže da dobije posao, jer kada je kriza vraćamo se starom modelu da je muškarac taj koji treba da donosi hleb na sto. Tako da pozicije koje su bile slobodne nisu mi bile dostupne, bilo zbog “staklene

tavanice“ ili zbog toga što sam suviše kvalifikovana, pa ne bi funkcionisalo da sam u timu nekog mladog muškog lidera sa svojom “zastrašujućom“ biografijom. Takva je situacija i sada.

Sada radim kao predavač u školi fotografije za odrasle. To je posao koji je nesiguran, loši su uslovi rada i plaćeni ste po satu. Atmosfera je takva da ne možete da oformite sindikat jer stalno menjate škole, kolege vam se menjaju i morate da se takmičite sa njima da biste dobili veći fond časova. Uglavnom žene dobijaju takve poslove jer su to part-time poslovi i to bi trebalo njima da odgovara da bi mogle da brinu i o deci, takav je mentalitet ovde. Muškarci se zapošljavaju u boljim školama ili na univerzitetima. Iako je 55% žena koje studiraju fotografiju i bolji su studenti od muškaraca. Ipak, posao koji radim do nedavno je bio rezervisan samo za nezaposlene i to je bilo dobro. Međutim, zakon je promenjen i sada svako, pa i predavači sa univerziteta sa punim radnim vremenom, mogu da apliciraju. Posledica je da je sve više nezaposlenih žena. Tako da sada imamo situaciju ne staklene tavanice, već staklenih vrata.

Nažalost, situacija je loša i najgore je što imam osećaj da postaje sve gore svake godine. U školama se smanjuje fond časova za social studies, a povećava broj časova za veronauku. Nedavno je ministar obrazovanja dao predlog da devojčice u školama treba da pohađaju časove za cheerleading (navijačice)! To čak nije ni u tradiciji ove zemlje.

Tamara Kovačević

Univerzalni osnovni dohodak – slučaj kulturnih radnica u Sloveniji

Upravo sam kupila kartu za pravu pravcatu predstavu u Mladinskom, provokativnom, politički kritičnom i inovativnom pozorištu iz Ljubljane. Predstava se zove **Republika Slovenija** i od anonimnih autora je, jer kako piše u programskoj knjižici, pojedinac u tom kontekstu jednostavno nije bitan, “Bitna je drža(va)”.

Posle dobrih sedam meseci stroge zabrane vanporodičnih i neslužbenih okupljanja, na kojima bismo se družili, razgovarali, debatovali, razmenjivali ideje, viceve i strahove, moći ćemo da sedimo u polumraku okruženi jedni drugima. Istina, na distanci, ali sa živim, nepoznatim ljudima što se smejemo, nakašljavamo, mrdamo i škripimo stolicama, sa glumicom i glumcima, inspicijentkinjom, majstorom zvuka, rekviziterom, čistačicama, studentkinjama što rade na garderobi i ostalim radnicama i radnicima zaslužnim za produkciju. Gde su bili ti ljudi sve ovo vreme, od čega su živeli?

“Po ceo dan kuvam, pospremam i obavljam sve kućne poslove, kojih je mnogo više, jer smo svi kod kuće. Pored toga brinem o mami koja je slomila nogu.”¹, svedoči anonimna učesnica istraživanja.

Ovaj i druge zabrinjavajuće uvide u položaj radnica i radnika u kulturi i umetnosti daju istraživanja Kreativnog centra Poligon i Centra za kreativnost Slovenije, sprovedena u proleće² i jesen pandemije³. Iako su oba istraživanja naslovljena »Slovenski kulturno-kreativni radnik tokom COVID-19«, od nešto preko 1500 učesnika u svakom, 63% čine žene i oko 1% nebinarne osobe.

1 Kreativni centar Poligon, Centar za kreativnost 2020. “Slovenski kulturno-kreativni delavec v času COVID-19. I del. Pomlad 2020” <http://www.poligon.si/raziskava-slovenski-kulturno-kreativni-delavec-v-casu-covid-19/>, str. 26

2 Kreativni centar Poligon, Centar za kreativnost 2020. “Slovenski kulturno-kreativni delavec v času COVID-19. I del. Pomlad 2020” <http://www.poligon.si/raziskava-slovenski-kulturno-kreativni-delavec-v-casu-covid-19/>

3 Kreativni centar Poligon, Centar za kreativnost 2020. “Slovenski kulturno-kreativni delavec v času COVID-19. II del. Jesen 2020.” <http://www.poligon.si/raziskava-slovenski-kulturno-kreativni-delavec-v-casu-covid-19-jesen/>

Fotka 1: Donja crta u svako slovenačko selo! (Anon. autor). Foto: TK

“Firma me je otpustila iz statusa redovno zaposlene na neodređeno vreme, poslala na biro i zahtevala da dalje radim kao preduzetnica od kuće, ili po potrebi iz nekadašnje kancelarije. Tako da sam od marta, zbog škole preko interneta, preselila posao u kuću i pokušavala da neometano radim (uprkos školovanju dva deteta i statusu samohrane majke), ali to nije bilo dovoljno za poslodavca i otkazali su mi ugovor“⁴, kaže jedna od ispitanica.

U prolećnoj anketi, čak 77% svih anketiranih je imalo otkazane poslove u periodu mart–maj, što je posebno pogodilo performativne, filmsku i audio-vizuelne umetnosti, muziku, fotografiju i kreativni turizam. Jesenja anketa je pečatirala problem: skoro svaka peta osoba je ostala bez posla zbog epidemije, 40% je imalo posla ali ne dovoljno, i još toliko radnica i radnika nije imalo ugovorenog posla do kraja 2020. godine.

Početak epidemije u Sloveniji se poklopio sa smenom vlade: šarenoliku centar-i-ponekad-ulevo koaliciju zamenila je desna-i-trčimo-udesno koalicija. Ubrzo su nastupili policijski čas, zabrane okupljanja van “nužnog“ radnog mesta, zakonom definisane porodice ili poslovnog ručka (bez šale, nakon

⁴ Kreativni centar Poligon, Centar za kreativnost 2020. “Slovenski kulturno-kreativni delavec v času COVID-19. II del. Jesen 2020.” <http://www.poligon.si/raziskava-slovenski-kulturno-kreativni-delavec-v-casu-covid-19-jesen/>, str. 46

što je ministar privrede uhvaćen sa stranačkim saradnicima u kafani, građanima je pojašnjeno da su bili u zabludi još od marta 2020. godine – odlazak porodice ili prijatelja na ručak jeste bio zabranjen zbog rizika od širenja virusa, ali reprezentacija, *team building*, poslovni sastanci uz prethodnu rezervaciju su sasvim u redu), zabrane kretanja van granica svoje opštine, zabrane izražavanja mišljenja u javnom prostoru.

Fotka 2: Pripadnici Posebne policijske jedinice odvođe spisateljicu, performerku i dramatesu Simonu Semenič sa protestnog čitanja Ustava na Trgu republike 19. juna 2020.

Izvor: Borut Krajnc, "FOTOGALERIJA: Petkovi protivladni protesti", *Mladina*, 20.6.2020. <https://www.mladina.si/199288/fotogalerija-petkovi-protivladni-protesti/>

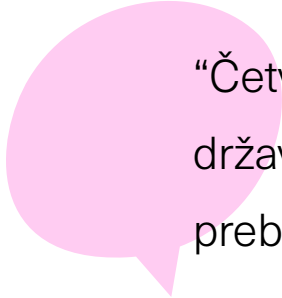
Vlada, rešena da dobije "rat protiv virusa", zasedala je i donela prvi "protivkoronski" paket zakona – iz kojeg su ispuštene radnice i radnici u kulturi.

"Ohrabрила sam se i otišla u Crveni krst po pakete",⁵ navela je jedna od ispitanica u istraživanju o položaju radnica i radnika u kulturi za vreme epidemije, misleći na pakete hrane, higijenskih i školskih potrepština, garderobe i obuće, posteljine, koje Crveni krst deli socijalno ugroženima, kao što su formalno nezaposlene, starije, bolesne, osamljene i osobe bez doma ili cele porodice kojima je potrebna pomoć u preživljavanju. Međutim, umetnice i umetnici, kao kategorija samozaposlenih u kulturi, po definiciji svog poziva i uskogrudim pravilima kreativne industrije, čitaj: zapošljavanja od projekta

5 Kreativni centar Poligon, Centar za kreativnost 2020. "Slovenski kulturno-kreativni delavec v času COVID-19. I del. Pomlad 2020" <http://www.poligon.si/raziskava-slovenski-kulturno-kreativni-delavec-v-casu-covid-19/>, str.38

do projekta, ne izpolnjujejo formalne pogoje za pridobitev statusa samozaposlenih in, odatle, socialne pomoči⁶. Upravo je epidemija koronavirusa pokazala intenzitet in dimenzije nerazumevanja državne administracije za njihov položaj. Neformalna grupa "Pomoč samozaposlenim v kulturi za obdobje koronavirusa-19" v sodelovanju s Rdečim križem je reagovala z ustanovitvijo fonda [Solidarni sa kulturom](#) in pozvala državljane, da finančno pomagajo drug drugemu. V prvih dneh epidemije, 86 prošnje je bilo sprejeto in pomoč je bila zagotovljena v skupni vrednosti od 22.000 evrov, a upravičili so jo samozaposleni v kulturi, samostojni starši, študenti in drugi državljani, ki so ostali brez dela⁷.

Usledilo je niz vladinih paketov zakonov (osam do sedaj). Peti je uspel dvakrat: mesečni osnovni dohodek v vrednosti od 1.100 evrov bruto (ali 700 evrov neto za samozaposlene, ki jih država nadomesti davke in prispevke) pripada samozaposlenim, članicam in članom družin kapitala, verskim uradnikom in kmetijskim delavcem in delavcem, ki so v tem statusu bili najmanj od 1. septembra 2020. in trpeli padec prihoda zaradi posledic epidemije, ali če niso prejeli dodatka (v vrednosti od 250 do 750 evrov). Tu je pomembno imeti v mislih, da je minimalna neto plačila v Sloveniji leta 2020. (dakle, brez nadomestila za prejšnje delo, prevoz in prehrano, nočni in/ali delo med prazniki in vikendi, po nizu pogajanj in pregovornih koalicijskih vlada levo centra) znašala upravo okoli 700 evrov.

"Četvero od desetih delavcev in delavk v kulturi, čeprav so imeli potrebo, niso imeli prava na državno pomoč, oziroma pomoč, ki jo so dobivali, ni bila dovoljna. Tretjina njih je, kako bi prebradala finančno krizo, posojila od najbližjih",⁸ navaja se v jesenski raziskavi.

Nacionalni svet za kulturo, neodvisno in svetodavno telo vlade, reagiral je na očite razlike v obravnavi kulture in umetnosti v odnosu na ostale vrste dejavnosti, čeprav in na pojmovni ravni – dok se krizni dodatki kulturi in kreativni industriji (kjer kreativni turizem, kot kreator vsebine, ki privlači turiste, da obiščejo destinacijo, pripada) imenujejo "pomoč za kulturo", v drugih industrijah su "ohranjanje delovnih mest"⁹. Naravno, razlog za to ni samo to, da je težko identificirati, ampak in kvantificirati: nasproti, recimo, 132 milijonov evrov do sedaj izdatih turističnih kuponov za prenočitev¹⁰, stoji "vanredna pomoč v obliki mesečnega osnovnega dohodka" v vrednosti od 44 milijonov evrov za 37 tisoč ljudi v prvem kvartalu te

6 Za več informacij o statusu in delovnih pogojih umetnikov in umetnic, glej »The status and working conditions of artists and cultural and creative professionals«, <https://eenca.com/index.cfm/publications/the-status-and-working-conditions-of-artists-and-cultural-and-creative-professionals/>

7 <https://www.dnevnik.si/1042950322/kultura/splosno/ugodili-so-86-prosnjam-za-pomoc-kulturnikom>

8 Kreativni center Poligon, Center za kreativnost 2020. »Slovenski kulturno-kreativni delavec v času COVID-19. II del. Jesen 2020.« <http://www.poligon.si/raziskava-slovenski-kulturno-kreativni-delavec-v-casu-covid-19-jesen/>, str. 5

9 <https://veza.sigledal.org/prispevki/nsk-na-seji-o-kulturnem-sektorju-med-in-po-epidemiji>

10 <https://www.rtvsl.si/gospodarstvo/predlog-turisticni-boni-tudi-letos-namenjeni-bodo-se-kulturi-sportu-rekreaciji/581785>

godine¹¹. Ti ljudi, tačnije, dobrih 3 hiljade samozaposlenih u kulturi među njima, svakim danom, svojim postojanjem i svojim delom, svakim predatim obrascem dokazuju da je država dužna i finansijski sposobna da se pobrine o minimumu potrebnom za preživljavanje. Ti ljudi pokazuju da je bolja, pravičnija država za sve moguća, da univerzalni osnovni dohodak za svakoga ne dovodi do kolapsa tržišta, već naprotiv, svakim centom upire u neophodnost humanije društvene preraspodele (inače bi građanke letovale za svih 356 miliona evra turističkih vaučera, koliko je država budžetirala).

Paralelno sa urušavanjem položaja žena na nivou osnovnih radnih prava, državni establišment radi na istiskivanju ženske vizije, odnosno žena sa upravljačkih pozicija u kulturnim institucijama. Nakon neuspelih javnih konkursa i izmena osnivačkog akta, kustoskinja i kuratorica Zdenka Badovinac¹² nije više direktorka Moderne galerije. Istoričarka Kaja Širok nije dobila podršku za treći mandat direktorke Muzeja novije istorije Slovenije, dok država istovremeno najavljuje otvaranje muzeja bolje novije istorije u zgradi u kojoj preči izbacivanjem preko 30 organizacija civilnog društva, na čelu sa Mirovnim institutom. Renata Zamida je razrešena sa pozicije direktorke Javne agencije za knjigu; jedna od većih zamerki u javnosti je bila što je direktora frankfurtskog sajma knjiga častila ručkom u restoranu Ane Roš, jedine dobitnice dve Michelin zvezdice u Sloveniji.

Dakle, tu smo. Bojazan od univerzalnog osnovnog dohotka, posledične inflacije, promocije plaćenog lenstvovanja i drugi kvazi-ekonomski argumenti su bacanje peska u oči javnosti. Dok se građani polarizuju, otuđuju jedni od drugih, državni establišment radi na ukidanju slobode volje, na ukidanju ideje da pojedinac ili pojedinka mogu i treba da opstaju nezavisno od kapitala. Radi na zatiranju niše, čija sredstva, uslove i rezultate rada ne može u potpunosti privatizovati i privesti nameni podobnoj zahtevima patrijarhata.

Fotka 3: Grafit u Ljubljani

“Ko je Zdenka Badovinac?” (Anon. autor), foto: TK

11 <https://www.gov.si/novice/2021-04-09-nakazilo-mesecnega-temeljneg-dohodka-in-delno-povrnjenega-izgubljenega-dohodka-zaradi-karantene-ali-obveznosti-varstva-otrok-za-januar-marec-2021/>

12 Upravo je kurirala izložbu »Veće od mene – Herojski glasovi stare Jugoslavije«, koja je na programu do 12. septembra 2021. u Muzeju umetnosti 21. veka u Rimu (<https://www.maxxi.art/en/events/piu-grande-di-me-voci-eroiche-dalla-ex-jugoslavia/>)

D. Vlachou (52), Grčka, Master of Fine Arts and Digital Media,
Master of Science of Communication

„Od staklene tavanice došle smo do staklenih vrata.“

prikupila Marina Trubić

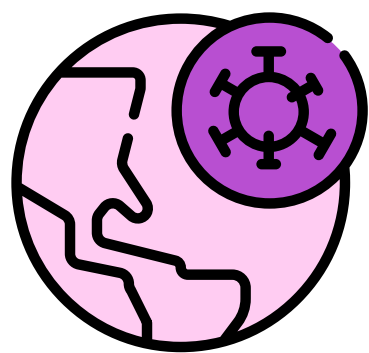
Živim u Velsu nepunih 12 godina, imam troje dece i samohrana mama sam. Ranije, kada su mi deca bila mala, retko sam dobijala poslove. Kada se beba rodi više te niko ne zove da radiš. Sećam se slučaja mog dobrog prijatelja koji je zaista cenio moj rad. Trebao mu je producent i pitala sam ga zašto mene nije pozvao. Odgovorio mi je da on zna da ja ujutru moram decu da vozim u školu, pa sigurno ne bih mogla da budem na setu u potrebno vreme. Da li bih ja uspela da svoj život reorganizujem u tom trenutku je drugo pitanje, ali mislim da nije u redu da se pretpostavlja da nešto ne možemo i da nam se ni ne da šansa. Sa druge strane, voditi dete na probe ili snimanja je skoro nemoguće sem ako ne radite svoju produkciju.

Što se nejednakih zarada tiče, imam jedan primer od nedavno. U pitanju su mlada glumica i stariji kolega, ali po nivou na kome im je trenutna karijera izjednačeni su. Ona je bila plaćena duplo manje nego on, a igrali su žensku i mušku glavnu ulogu. Znači, toga ima i ovde, ali ovde imate kome da se žalite i ukažete na nepravdu, što sam ja i učinila. Mislim da je važno da reagujemo, solidarnost je važna.

Uvek je bilo da muškarac sa godinama postaje zreliji, postaje glumčina, a žena vremenom počinje da gubi uloge. O tome se ne priča, ali mislim da je to i dalje tako i ovde. Osim ako nisi Džudi Denč, onda te baš briga. Generalno u pozorišnim komadima ima više muških uloga nego ženskih. Ima li u komadima trudnih žena, žena sa decom? Čak i u savremenim pozorištima, pitanje je

koliko će se eksploatisati ta strana. U kodovima naše mašte i kreativnosti postoje samo određeni likovi. E, to bi moralo da se promeni. Na primer, ja sam pre 11 godina radila projekat „Staging the pregnancy“ sa dve profesionalne igralice, više „običnih“ trudih žena, babicama. Predstava se zvala „Pregnant bolero“, a nakon toga sam radila „Pregnant tango“. Obradivale smo temu iskorišćavanja telesnih procesa u kreativnom izražaju. Pitanje je koliko je to osvešćeno u bilo kom segmentu, ne samo kreativnom. Što se upravnika teatra tiče, u Srbiji se na to uvek gledalo kao na „fotelju“ i tu su uglavnom bili muškarci. I ovde je slično, ali se to menja i sve je više žena. Na primer, sada radim sa dve umetničke direktorke i nas tri vodimo plesnu kompaniju. Naša saradnja je fantastična, naši sastanci su bez stresa, puni ljubavi, sve smo majke i prisutno je veliko razumevanje. Nema ega, nema laktanja za karijeru, nema želje muškaraca da poseduju. Jer žena na radnom mestu i muškarac na radnom mestu su dve potpuno različite stvari. Na primer, ja sam do pre dve godine uglavnom radila sa muškacima i kada nešto treba da se dogovorimo tačno osetim, nebitno da li mi je to možda dobar prijatelj, da imaju gard. Činilo mi se to kao neka pasivna agresija, kao da nisu sigurni da li žele da dođu sa mnom na ravnopravnu poziciju. Dok god su oni iznad to je ok, onog trenutka kada dođemo na jednako problem je, a ako slučajno se ja izdignem, to može da bude pogibija.

Veći je broj muškaraca reditelja i snimatelja, ali biće žena sve više. Sada maltene ne možeš da dobiješ sredstva za filmski projekat ako nemaš 70 posto ženske populacije u samom projektu. Takođe, bolje će proći projekat koji ima više ljudi koji nisu poreklom iz Britanije. Mislim da je to fantastična novina i važno je što ljudi koji imaju novac razmišljaju gde će on da ode. Interesantno je biti deo tih promena, to mi je sjajno.

Ivana Korpar

Kultura u pandemijskoj godini: selimo u digitalno i radimo na sebi (kako tko može)

Na proljeće 2020. godine cijeli je svijet stao na trenutak. Pandemijska uzrokovana korona-virusom u mnogim je državama rezultirala u početku djelomičnim, a zatim i potpunim zatvaranjem, što se posebno odrazilo na rad u kulturi. Uslijed karantene, kulturna događanja kao što su koncerti, izložbe, festivali i druge manifestacije bila su otkazana ili odgođena na neodređeno, a kulturne institucije poput muzeja i knjižnica zatvorile su svoja vrata za posjetiteljice. Takva situacija mnoge je kulturne djelatnice¹ u Hrvatskoj, u danima kada su svaka sljedeća dva tjedna bila ključna, ostavila u neizvjesnosti.

Selimo u digitalno i radimo na sebi

Famozni rad od kuće, na koji su se usmjerile mnoge poslodavke, omogućio je određenu sigurnost kulturnim djelatnicama zaposlenim u institucijama kategoriziranim kao javno dobro – kao što su muzeji, knjižnice i nacionalna kazališta. Zaposlenice su se pritom uglavnom fokusirale na kreiranje novih sadržaja poput virtualnih šetnji, podcastova, prikazivanja snimljenih predstava na streaming-platformama te pojačanog angažmana na društvenim mrežama. Jedan od pozitivnih razvoja je svakako i jačanje strukovne zajednice.

Lorena Martinić iz Zagrebačkog knjižničarskog društva (ZKD) govori kako su se knjižnice prilagodile za rad s korisnicama u novonastaloj situaciji: pripremanje paketa lektira za škole, uvođenje karantene za knjige, te nove digitalne ponude mnogih knjižnica tijekom *lockdowna* (različite preporuke dostupnih kulturnih sadržaja, besplatni tečajevi, preporuke za čitanje te promocija aplikacije za posudbu e-knjiga Zaki Books). Ono što je posebno veseli, bilo je kreiranje sadržaja za knjižničarke i rad s njima, te svojevrsan procvat koji su doživjele na tom polju. Netom pred *lockdown*, početkom 2020. godine unutar ZKD-a osnovano je Uredništvo za društvene mreže s ciljem boljeg i transparentnijeg informiranja knjižničarki o specifičnoj ponudi za struku, te kreiranja posebnog sadržaja upravo za njih, kao i povezivanja udaljenih knjižnica. Lorena posebno ističe iznimno po-

¹ U ovome tekstu ženski rod koristi se kao generički.

većan interes djelatnica u knjižnicama za ZKD forum – neformalni oblik stručnog usavršavanja za knjižničarke koji je prelaskom u digitalni prostor omogućio bolju dostupnost udaljenim članicama, a taj se trend nastavio i nakon *lockdowna*.

Usavršavanje i rad na sebi bio je, tako, jedan od lajtmotiva rada od kuće. Problem bi nastupio kada bi velika ponuda različitih stručnih radionica sjela na ionako preopterećeno radno vrijeme. Mnoge su se kulturne djelatnice našle u nepovoljnoj situaciji prelaskom na rad od kuće s povećanim emocionalnim i kućanskim radom s obzirom da su vrtići bili zatvoreni, a školska djeca prešla na nastavu na daljinu (prema podacima [Svjetske banke](#)). Prema statistici OECD-a, u normalnim vremenima žene u prosjeku provedu dvostruko više vremena na neplaćenim kućanskim poslovima i poslovima njege nego muškarci. Istraživanje Svjetske banke Žene u Hrvatskoj i pandemija COVID-19 pokazalo je da su u Hrvatskoj za vrijeme pandemije u jeku zatvaranja škola u 76% slučajeva sve kućanske obaveze bile isključivo na ženama. Uz brigu za obitelj, neadekvatno riješen ili nepostojeći radni prostor, te iznimno zahtjevne digitalne transformacije kulturnih sadržaja, radni dan za neke se rastegnuo od jutra do mraka. Organizaciju kulturnih manifestacija autorica ovog teksta nerijetko je, u potrazi za mirom i tišinom, vodila iz svoje ili bakine spavaće sobe, a vrijeme ručka cijele obitelji ovisilo je o sastancima na *Zoomu* toga dana. Ulijetanje kolegičnih kćeri tijekom tih sastanaka nama s druge strane ekrana bilo je simpatično i dobrodošlo osvježanje, dok je istovremeno rješavanje poslovnih problema i ocjenjivanje najnovijeg crteža za nju značilo momentalni pad koncentracije. Uvelike romantizirani rad od kuće, dakle, sve je samo ne optimalan način rada – od režijskih troškova, troškova opreme do emocionalnog trošenja i gubitka strukture radnog dana. Umjetnice su također odjednom ostale bez prostora i vremena za rad – stambeni prostor ne može zamijeniti atelijer, teretanu, plesni studio i sl., koliko god kreativne bile.

Prepuštene same sebi – kreativnosti i strpljenja

Obustavljanjem svih kulturnih događanja i proglašenjem karantene, nezavisna kulturna scena našla se u posebno nezavidnoj situaciji. Na nesigurnost zbog praznih gledališta i dvorana, kao šamar posred lica sjelo je dvolično krizno upravljanje. S jedne strane onemogućava se rad kulture zbog ograničavanja broja sudionika, s druge se pak strane dozvoljava različite sakralne manifestacije (izvjesne povorke, mise, sprovode). Treba se snaći i biti kreativan!

Kada je u ožujku 2020. uslijedilo zatvaranje, *Urania – prostor kreacije* preselila je svoja događanja iz atraktivne novoobnovljene Uranije (bivše kino "Partizan") u digitalan prostor, kako opisuje voditeljica projekata u Uraniji Tena Razumović Žmara, koja zajedno s Vanjom Daskalović čini golden.hr, nezavisan tim za produkciju i promociju u kulturi: "Ubrzo smo se prilagodili novonastaloj situaciji

te smo uspješno neke dijelove našeg programa prebacili u virtualnu sferu. Glazbeni i diskurzivni program počeo se odvijati *online*, i još uvijek se odvija. Suradnički projekti i naši autorski, a koji su u potpunosti vezani uz prostor u stvarnom svijetu morali su privremeno biti zaustavljeni.“ *Urania – prostor kreacije* samo je jedan od njihovih projekata, no zatvaranje i otkazivanje angažmana itekako se odrazilo na njihov rad. Iako je Vlada Republike Hrvatske donijela različite pakete mjera, između ostalog i za očuvanje radnih mjesta zaposlenicima, a Ministarstvo kulture hitne mjere za potporu samostalnim umjetnicima kojima se doprinosi plaćaju iz proračuna Republike Hrvatske – Tena i Vanja našle su se “negdje između“, s obzirom da produkcija pripada svojevrsnoj sivoj zoni, te ih nisu obuhvatile mjere jer posluju kao obrt. Ono što ih je spasilo u protekloj godini zahvaljujući dugogodišnjem iskustvu je, kao što kaže Tena, pametno budžetiranje, spremnost na rad u izazovnim uvjetima i doza snalažljivosti.

Iako su Tena i Vanja sretno prebrodile pandemijsku godinu zahvaljujući ponajprije vlastitim snagama i producirale i unaprijedile svoje digitalne projekte, nisu sve pripadnice nezavisne scene bile te sreće. Nezadovoljstvo upravljanjem kulturom akumuliralo se u zahtjevima platforme Za K.R.U.H, formirane početkom 2020. godine, koja okuplja kulturne radnice i umjetnice u zajedničkoj borbi za dostojanstvene radne uvjete i održivo javno financiranje kulture.

Prema procjenama *Eurostata* za 2019. godinu, od 7,4 milijuna kulturnih i kreativnih poslova diljem Europske unije preko 30% otpada na samozaposlene osobe koje nemaju odgovarajuću socijalnu zaštitu.

Platforma apelira na to da nezavisna kultura u Hrvatskoj ne bude prepuštena sama sebi, bez stvarne ekonomske, socijalne i zdravstvene sigurnosti, posebice u ekstremnim pandemijskim uvjetima.

Dodatan problem s kojim se susreće kulturna scena je netransparentna provedba dodjele sredstava. Spomenimo samo slučaj potpora za spisateljice i prevoditeljice – nakon prvotnog ukidanja potpora za 2019. godinu ove se godine natječaj za 2019. i 2020. pojavio u novom ruhu s izmijenjenim kriterijima i posve novim povjerenstvom, što je na književnoj sceni **izazvalo burne reakcije**. Zanimljiv je i primjer netransparentnog bodovanja u slučaju s Istarskim natječajem za projekte u kulturi **2021**. Uz ove povremene “štucavice“, jedan od značajnijih problema posebno kad je riječ o većim projektima je nesigurnost, iako se poziv Ministarstva kulture za predlaganje kulturnih programa objavljuje krajem tekuće godine za onu sljedeću, na rezultate se obično čeka do kraja ožujka, što dodatno onemogućava planiranje i otežava kulturni rad početkom godine. Reklo bi se: strpljena, spašena.

Sada je rujan, od prvog zatvaranja prošlo je godinu i pol dana. S dolaskom ljepšeg vremena, većim

brojem cijepljenih osoba i dostupnijim testovima na korona-virus, te naposljetku blažim mjerama, kulturne manifestacije na otvorenom sve su češći prizor. *Urania*, ali i druge kulturne institucije, polako su otvorile svoja vrata. Publika je željno pohitala na ponuđene joj sadržaje. No posljedice pandemije itekako su vidljive – ograničen broj posjetiteljki, obavezno nošenje zaštitnih maski te održavanje sigurnosnog razmaka, za određene kulturne djelatnosti ujedno znače i smanjen broj posjetiteljki i prihoda. Mnogi su i dalje skeptični prema manifestacijama na zatvorenom; s druge strane, prilagođavanje novonastaloj situaciji urodilo je pojačanim izmještanjem kulturne ponude u digitalni prostor, čiji se obujam polaganim povratkom u analogno nije znatno smanjio, štoviše bogatiji je no ikad. Ostaje samo riješiti pitanje transparentnog i pravovremenog financiranja kulturnih projekata.

Zapratite nas

FB IG